

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

19258

851.99

0-20

33

ՕԴԱՅԻՆ
ՍՈՒՐ ՀԱՆԴԱԿ

ՏԵՏՐ ԱՅԼԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱՆԻՉ
Մ. Գ. ՏԷՅԻՐՄԷՆՃԵԱՆ

(Ն^o 2)

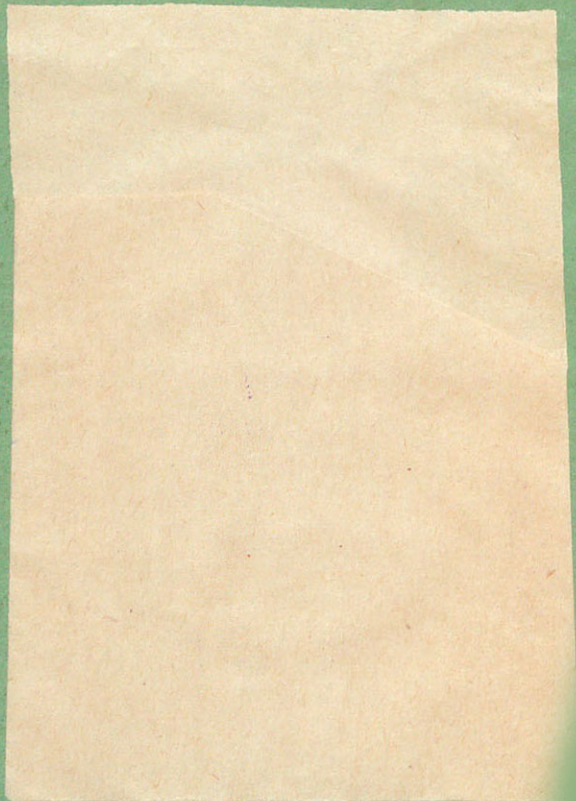
Կ. - ՊՕԼԻՍ
Ի ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ
(1870)

891.99
7-21

2003

4509

39

ՕՒԱՅԻՆ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ

ՏԵՏՐ ԱՅԼԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՍԱՄԻՆՕՐԵԱՅԻ ԳԱՂՏՆԻՔԸ

ՏԵՍԻԼ ԱՌԱՋԻՆ

Ժողովք Հայկաւակաց ու պղտի Հոովմայեցւոց վասն
անուանակոչութեան «Սատանը հաքքէթ» իս

Ատեն մը Արեւելեան դարը հրատարակած ա-
տէնս «Օղային Սուրհանդակ» անունով էակ մը յա-
ճախած էր օրագրութեան սենեակս, և ինձ հետ
երբեմն աներեւոյթապէս կը վիճեր, և երբեմն զար-
մանալի լուրեր կը հաղորդէր, և ես զանոնք դրի
առած՝ օրագրոյս միջոցաւ կը հրատարակէի, որ ինչ-
պէս այն ժամանակի ընթերցողներս անոր հետա-
քրքրական խօսակցութիւնները կարդացեր են:

Եւ սակայն յիշեալ օրագիրը դադարուած ա-
տեն՝ այդ հիանալի էակնալ դադրեցուց իր եր-
թեւեկութիւնը:

Անցեալ օր գրասեղանիս առջեւ նստած, ունի-
թօռեանց բերանն եղող «Սէտայը Հագարէթ» ա-
նուն ծրթագրին 15—16 թղթիւէրուն մէջ պարու-
նակուած անլուր հայհոյութեանց վրայ մեծաւ զար-
մացմամբ մտածելով՝ այդ սրիկայաբանութիւնները
ուղղակի իւր Տերմը վրայ ետ դարձնելու միջոց մը
կը խորհէի, յանկարծ սենեկիս մէջ շնկոց մը ելաւ:

որ մէկէն սարսափով մը վեր ցատկեցի ու սկսայ չորս կողմն դիտել՝ այդ անասնունելի շնկոյին պատճառն խմանալու : Վարկեան մը այս օրինակ դիտելով սենեակիս Արեւելքի կողմէն ահարկու ձայն մը առի որ կը դռչէր, «ի՛նչ կը մտածես ՚ի խոր երկրամորդ արարած, ըսէ՛ պատճառն և մի՛ երկմտոյր ինծմէ, զի գիտնաս որ ևս քու հին բարեկամդ եմ, և այժմ՝ քեզի պաշտպան, ուստի խօսէ՛ համարձակ ու յայտնէ՛ ինձ թէ ի՞նչ է կամքդ ու նպատակդ» :

Այս ձայնը ինձ անձանօթ չըղարով մեկէն խնայ որ նոյն խակ «Օդային Սուրհանդակ» կրչուած էակն է, առանց վարանելու անմիջապէս ձայնին եկած կողմը դառնալով ու բախ ձայնով մը «բարեբաղաութիւն, բարեբաղաութիւն» դռչեցի :

«Այո՛, բարեբաղաութիւն է, և միանգամայն յաջողութիւն» պատասխանեց, և իբ թեւերը թողմով ելով իմացուց որ առանց կասկածանոց հաւատամ թէ ինքն է որ առէն մը խօսէր էր ինձ հետ :

Բայց առջի անդամուն նշանաւոր Ա.Յ.Ը հետ սէրտ բարեկամ և անոր քաջ պաշտպանն ըլլալուն սակաւ ինչ կասկածեցի իմ մտածմունքներս մէկէն յայտնելու անոր, ուստի նախապէս ուղեցի ևս ալ անոր այս փոփոխութեան պատճառն խմանալ, «ներեցէք ըսի, Էակդ հիտշալի, ի՛նչ պատճառի քու նախնի բարեկամդ թողլով ներկայիս անոր պաշտպանութիւն ընելէ կը դրանաս» :

Անմիջապէս նեղանալով մը պատասխանեց ըսելով թէ՛ «Ասիկայ մի հարցներ, վասն զի անանկ ա

պուր մը կերաւ՝ որ քիթն ու բերանը պըրջակեց ,
այնպիսի փոսի մը մէջ ընկաւ , որ ելլելիքը դժուար
է , վերջապէս փոփոխութիւն մը , որ վերստին
փոխուիլը խիստ ծանր է , և իր պատուոյն մե՛ծ նա-
խատիւք , ինչպէս որ ինքն ալ այժմ՝ ներքին հա-
մարմանը զդացած է կերած ապուրին անհամու-
թիւնը , ինչպէս փոսին խորունկութիւնը , և այդ-
վաս փոփոխութեան ամենազէշ հեռու անքները ,
սակայն ինչ ընէ խեղճը . . . եղա՛ւ ըլլալիքը :

Այս բանիս համար որ մը յատուկ՝ ծայտեալ
կերպարանքով մը այցելութիւն ըրի իրեն , և բա-
ւական խօսեցայ ու փիճեցի հետը , բայց անօգուտ
եղաւ տեսութիւնս , վասնզի միակերպ ուղեց որ
իր ըրած սխալմունքը ծածկէ ինձմէ , շատ մը ան-
տեղի մեղադրանքներ դներով առ ջեւս :

Եւ սակայն յայտնի կերպով ալ խոստովանեցաւ ,
ու հետէ՛ւ ետ կրկու օրինակները յառաջ բերելով ,
այսինքն՝ — Եղովբոսին աէրո՞յր ըրած հարկինքին
նման հարկինքի մը դացի (քտաւ) , ոսպէ ապուր
ուտելու համար , որ շատ կը սիրէի , բայց այն թըշ-
ուառականն ալ խարդախ եղովբոսին պէս մեծկակ
կաթսայի մը մէջ հատ մը «ո» դներով՝ մինչեւ բե-
րանը ջուր լեցուցած բերաւ տաք տաք սեղանի
վրայ դրաւ . և այն «ո»ն ալ կերողը կերաւ , իսկ
հրաւիրեալքս սոսկ ջուրը խմեցինք ու խմեցինք ,
ու տակաւին խմելու վրայ ենք՝ պարտապ տեղ կաթ-
սային մէջ «ո» կը փնտռենք , մանաւանդ ե՞ս ու ճեւալը :
Ամէն մարդ կը կարծէ որ մենք այդ հարկինքին
մէջ ոսպէ ապուր կերանք կամ դեռ կուտենք կոր ,

բայց սատէ ջուրին հէտ նա՛սրը ենք, գիտէ՞ն արդ-
եօք որ որքան դժարնիս եկաւ այդ խարէական
հարկինքին երթալու, ի՛նչ օգուտ որ չենք կրնար
հրապարակի յայտնել ամէնուն մեր այս զարտուղի
վիճակը, վասն զի մէ՛ծ խայտառակութիւն է մեզ,
ուստի մինչեւ որ ճաթինք՝ պիտի ըմպենք այդ ջրէ
տպուրը— :

«— Դարձեալ (ըսաւ) նմանեցայ Հէնրիկոս ա-
նուն մէկուն, որ խորունկ փոսի մը մէջ լեցուն ու-
կի կայ ըսելով ներտուեցայ մէջը, և յիրաւի գտայ
սակաւ ինչ բան, բայց յուսացուածին մէկ քառոր-
դըն անգամ ձեռք չի կրցայ անցնել, ըստ որում
հոնտեղ շատ մը թունաւոր օձեր, իժեր գտնուե-
լուն՝ թող չէին տար որ գոնէ գտնուածները ա-
ռած ելլեմ այն ահարկու փոսէն, և սակայն այժմ
ելլել ուզեմ անգամ՝ խիստ դժուարին ըլլալն ալ
համազուած ըլլալուս՝ կամայ ակամայ այդ փայլուն
ոսկիներուն միայն երէսն ի վեր զմայելով մինչեւ
վերջը այդ օձերուն և իժերուն մէջ անոնց պիտի
ընկերանամ: Թող ամմէն մարդ գիտնայ որ ես այն
փոսին մէջ եղած ոսկիները ծոցերուս մէջ կը զեռե-
զեցնեմ, կա՛յ իրաւ բաւական ոսկի, բայց տուն՞դը
ով է, գաբանըն էլինտէ գալը յօր :

(Յետեւոցոց նաեւ ընելով) պուտա վարըմը խար-
թատայ, պիզ գալըք շիմոի օրթատայ— :

«Ահա այս երկու օրինակը իր անձին վրայօք
յառաջ բերելէն ետքը, երրորդ օրինակ մըն ալ ես
մէջ տեղ բերի, ըսելով թէ՛—ինչպէս որ Հայոց
պատմութեան մէջ՝ մեծն վարդան իւր սխալմունքը

ճանչնալով քաջութիւն գործեց , հեռանալով կր-
 ուսպաշտ Պարսից քովէն ու միանալով վերստին
 իւր սիրելի Հայրենեացը հէտ , և այնպէս իր Ազգը
 Պարսից թշնամութիւններէն ազատելու համար
 Ղեւոնդեանց ֆահանայից հէտ , քաջամարտիկն Հայ
 զօրաց առջեւն անցած՝ մինչեւ վերջի շունջը քա-
 ջութեամբ պատերազմեց թշնամեաց ահաւոր բա-
 նակներուն դէմ ու նահատակուեցաւ , և այս օր-
 ուան օրս ընդհանուր Հայր մեծ պարծանք կը հա-
 մարի իրեն՝ նորին յիշատակութեան տարեդարձը
 շքեղ հանդիսիւ կատարելու , ուստի դու ալ նայէ
 որ օտարօտի խորհուրդները մէկդի նետելով յիշ-
 եալ քաջն վարդանին ամենատառաքինական գոր-
 ծոյն հետեւիս , թէ որ կուզես Հայութեան մէջ երկ-
 ռորդ վարդան մը անուանիլ ու անոր փառացը
 մասնակից ըլլալ , եթէ ոչ՝ այդ պարսաւելի վիճա-
 կիդ մէջ կամայդ ջուրը գքեզ օր մը խեղդամահ կը-
 նէ , և կամ այն փրասակար գազանները թունա-
 ւորելով քեզ՝ ապագային Հայ պատմութեանց մէջ
 քու անունդ վասակ կամ Մերութան կը յիշա-
 ւակուի—» :

«Այս օրինակիս վրայ փոխանակ մեղմանալու՝
 աւելի սաստկացաւ իւր մոլի գաղաբարին վրայ ,
 — Աւելի լաւ է մեռանիլ (չուս) այս վիճակիս մէջ ,
 քան թէ իմ սխալմունքս յայտնեմ հասարակութեան» :

Վարդան հաւատով քաջութիւն գործեց ու
 փառք ստացաւ , իսկ ես երկրորդ վարդան ըլլալ
 ուզեմ անգամ՝ անոր առաքինութեանը հետեւե-
 լու շափ ոչ հաւատք ունիմ և ոչ արիութիւն , ուս-

տի ալ մի ստիպէր զիս իմ ճամբէս ետ դարձնելու ,
 ես այսուհետեւ ոչ քու բարեկամութիւնդ կուզեմ
 և ոչ պաշտօնանութիւնդ . գնա՛ կրտսմ գնա՛ , ու
 հեռացիր ինձմէ , և որու որ կուզես պատմէ իմ
 այս անողորբելի վիճակս , ան ալ հոգս չէ , կուզեն
 վարդան և կուզեն վասակ ըսեն երկուքն ալ բուն իմ
 անունս չէն : վասակ պուլտոս , վարդան Եօլտիս , Ելէ՞
 Եօլտոս : —

«Այս ըսաւ ու ամուր մը դոցէց բերանը , ան-
 դամ մի ալ չի բանալու մտօք , և ես ալ — քնն քն
 Ի քնն քն Ելէ՛ց — ըսելով հեռացայ իւր քովէն , և
 ահա այսօր եկայ քեզի սէրտ բարեկամ ու պաշտ-
 պան բլլալու , ինչպէս որ նախապէս իմացայցի ,
 ուստի բարեկամութեամբ կ'ստիպեմ զքեզ որ այդ մը
 տածմունքիդ իսկական պատճառը բացարձակ
 յայաննս » :

Եւ ես այս պատմածներէն համարձակութիւն ա-
 ռած , և իւր անկեղծութեանը ապահով եղած
 — Նախդ հիանալի (ըստ) իմ նախնական մտածմունքս
 տա «Սէտայր Հադարէթ» անուն անօրէն հրատարա-
 կութեան մէջ անգէն վերնալն , և կամ իսպառ պա-
 պանծեցնելն է , վասն զի իւր անօրէնութեան չա-
 փը անցուց , որ մինչեւ անդամ (թողելով երեք
 միլիոն անմեղ Հայոց դէմ ըրած սոսկալի բարբառն-
 մունքները) սարսեր «Շարդ Էրմէնի դաթօլիլի»
 կոչուած լուսաւորեալ մասին առաջնորդ հանդի-
 սացող 30 էն աւելի բանիւ և արդեամբ աստուա-
 ծասէր ու ազդասէր վարդապէտները , հանդերձ
 տասնի մօտ սրբազան եպիսկոպոսներովը հրապա-

բազմապիսի « Եկեղեցիներու անկողնի » կոչելու յանդիմանացաւ
 թշուառականը , որ կարծեմ քրիստոնէութեան մէջ
 Աստուծոյ դէմ ասկէ մէծ , և ասկէ սոսկալի հայ-
 հոյութիւն մը չեր կրնար ըլլալ : Չը գիտեմ թէ ո՞ր
 եկեղեցին , ո՞ր հաւատարմ , ո՞ր ակեղերական ժո-
 ղովոր , ո՞ր Ս. Պատրիարք , ո՞ր կաթողիկոս , ո՞ր պատ-
 ըիարք , ո՞ր կարախնայր , այսինքն՝ ո՞ր պատճա-
 պօն , ո՞ր անթօնէլին , ո՞ր հասունը , ո՞ր բլիւմը և
 ո՞ր առաքելը կրնդունի այսպիսի անլուր հայհոյու-
 թիւն մը . և կամ ո՞ր Աստուածային և քրիստոնէա-
 կան օրէնքները , և ո՞ր սրբազան Գրքերը կը թո-
 ղուն և կը ներէն այս օրինակ հայհոյելու , վատա-
 համբաւելու , դրպարտելու , բամբասելու , թշու-
 մանելու , և մինչեւ մահ սպառնալու այնպիսի Հո-
 դեւոյական դասի մը դէմ , որոնց կենդանի հա-
 ւատարմ , բարի և առաքինի վարքը , և Աստուած-
 սիրական ու Ազգասիրական դորձքերը իրենք ըստ
 աշխարհի կը վայլին , և իրենց անձը վասն բարօ-
 ղութիւն ժողովրդեան անխնայ կը զոհէն ա՛յնպի-
 սի ժողովրդեան մը , որոնք Ս. Լուսաւորչայ՝ ի վեր
 կաթողիկէ դաւանութեամբ՝ Քրիստոսի ընդհան-
 բական և առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ սահմանայն
 ու կանոնացը յորդեոց յորդի հլու և հպատակ մնա-
 ցած են , և շտրկին Աստուծոյ պիտի մնան յախտ-
 եան : Ահա այս օրինակ սրբազան Եկեղեցակա-
 նաց ու աւանդատու « Արեւելեան կաթողիկէ
 Հայ » աշխարհականաց վրայ կատաղարար կը յոր-
 ձակի այդ անօրէնը , անանկ որ աշխարհի վրայ
 վատ խօսք մը , չար դրոյց մը , հայհոյութիւն մը

չէ մնացած որ չի հրատարակուին այդ պիղծ Սէ-տային միջոցաւը, թէ ասոնց և թէ ընդհանուր Հայոցս նկատմամբ, որ յայսմ մասին բնաւ իրաւունք և կարեւորութիւն մը չունէր այդ անմեղաց վրայ սոյն օրինակ յարձակելու, և երեք միլիոն Ս. Լուսաւորչայ զաւակքը մինչեւ ճիտերնին (պահտիւր) ընկղմելու, եւլն, եւլն :

Ահաւասիկ Սուրհանդակդ Օդային, իմ առաջին և դժխաւոր մտածմունքներս, որ կուզէիր իմանալ, և արդ այս անզուգական անօրէնին դէմ ինչ ճամբայ բռնելու, և ինչ կերպով անոր գարշելի ճայնը խաբանելու է ո՛վ քաջդ Էակ, դու ասա ինձ, և ես կատարելու փութամ, զի ալ բաւական է — Ասոնք երած սրտով մը բսած ատենս՝ կարծէի թէ ինք բանէմը իմաց չունի, և առաջին անգամն է որ ինձմէ կը տեղեկանայ ատ չարահնար հրատարակութիւնն ու ատոր երեւելի ու աներեւոյթ չար հեղինակաց անօրէն վարմունքը, և սակայն տեսայ որ ամէն եղբլութեանց տեղեակ, նա մանաւանդ անոր բուն արմատը ուրկէ ըլլայը, ու ինչ նպատակաւ մեջտեղ դալը ինձ մի առ մի բացայայտելն վէրջը, սա հետեւեալ խօսքերը յաւելցուց, ըսելով թէ՛ «դու ատոր հոգ մի ըներ, ես անոր ալ օր մը օձիքէն բռնելով իւր յաւիտենական անդունդը կը դահավիժեմ, ինչպէս ատեն մը այն անիծեալ Մեղիեւան անուն սեւ սատանան ահաւոր դաշտի մը վրայ իւր արբանեակներովը հանդերձ հարուածեցի, մինչեւ գետնի տակ անցնելով զիրենք, որ էր իրենց յատկական բնակարանը» :

Այս յիշատակութիւնը ըրած ատեն՝ խօսքը բնդմիջելով խնդրեմ՝ էակդ հրաշալի (ըն) այդ բանըդ պարզես ինձ թէ՛ Մեշտեան Սէտայը Հագարէթին հետ ի՞նչ յարաբերութիւն ունի— «Ոչ, (ըստ) ատոր բուն անունը ոչ Սէտայը Հագարէթ է, ոչ հարարէթ է, ոչ ճըզ է, ոչ կուկուկ է, և ոչ այլ ինչ է, որ ոմանք այս անունները իր ըսածներուն վրայ յարմարցուցին՝ առանց գիտնալու ատոր ծննդեան անունը, որ է ՍՍ.ՏՍ.ՆՐ ՀԱ.Գ.Ը.Գ.ԷԹ, ըստ որում Հայերէն լեզուին մէջ «Սօփան բառը Սօփանայ կը նշանակէ, որ և Մեշտեանին հաւասար ընկերն է : Եւ այս անուան կոչուածը եղան աշխարհիս արեւելեան կողմը Ասիոյ մասին մէջ բնակող պարսկացիներու մէկ խումբը, որ այն միջոցին պոլիս կը գտնուէին» : «Ուստի ուշադրութեամբ լսէ ատոր իսկութիւնը» :

Այս ըսաւ, ու սկսաւ երկարօրէն՝ յիշեալ ծրրթագրին ծննդեան ու անուանակոչութեան պատմութիւնն ընել, որ խիստ ծիծաղական ու հետաքրքրական ըլլալուն՝ ուղեցի զանոնք գրի առնելով հրատարակել, որ ինչպէ՛ս կարգաւ պիտի տեսնուի :

Ներք որ (ըստ) յիշեալ լրագրին հրատարակուելուն համար ժողով մը կազմուեցաւ քարաչէն տան մը մէջ, խորհրդականք ամէնքը մէկէն ուղեցին իրենց նպատակին յարմար անուն մը որոշել անոր, որ ես այն ատեն մեջէրնին մէկ կողմ կեցած կը գիտէի զիրենք, իսկ անոնք զիս չէին կրնար տեսնել : Այս միջոցին տեսնելու բան էր ժողովականաց

յուզմունքը՝ յիշեալ թերթին անուն մը որոշելու համար, որուն նկարագրութիւնը թէ ծաղրական է և թէ զարմացական, ինչպէս որ յետագայ պատմածներէս կ'իմացուի :

«Եւ արդ, որն էր ուրբաթ և շաբաթ լուսանայր, ժամը երեք ու կէսը քառորդ անցած բացուեցաւ ատենանը, կէս օխանոց ճաթած զանդակի մը ձայնովը, ատենապետը, որ մարմնով վատոյժցած, դեմքով մօրուքուած, զղայարանքները բանասերչուած միջահասակ Ֆիմին էր, մեկէն ոտք ելած՝ ասճկերէն բառբառով ատենաբանութիւն մը քրաւ, ըստ որում՝ հայերէն հասկըցողները խիստ սակաւաթիւ էին : Եւ սկսաւ լսօսիլ այսպէս : — Պէյլէր, Էփէնտիլէր, աղալար, պարոնլար, աղբարլար վէ միւհթէրէմ՝ Վարդապետլէր, կէլաի եթիշտի օ՛ կիւնլէր, օ՛ սահաթլար, քի հէր շէյ աչըղա պօյանարն . . . :

Օթուղ սէնէտէն պէրու սույուն եիւղիւնէ սաման, եազըն իւտիւնէ բէքմէղ, աթեշին իւղէրիւնէ սաճ գարադ էօրթմէքտէն, եանի տօղրուլուղու էյրիլիղին այթընտա սաղլամատան չօք ֆէնալըբլար հասըլ օլտու, վէ աքըպէթինաէ իշ բաթլազը վէրտի, պու կիւնքի կիւն «էն նէ իմիշիմ՝ «էն նէ իմիշին, օմբէրն նէ իմիշ հէր մէյտանէ չըքտը, արթըքը շմ ճիճ գարմատը, հէր իշլէր կէրիլէնաի, կիւնէշին շաֆըը կիպի սամանըն այթընտաքի սու կէօրիւնաիւ, բէքմէղին այթընտաքի եազ օրտուղու սույուլտու, նիհայէթ սաճ գարադ քըզլըլըղընտան տապանմայրպ հալսցա աթլատը, այթըն-

տաքի ամէշ հէմէն արշարը ֆըրլատը , պիլատէն
 բարլատը , էթրաֆը սարրու գուշամը , պաշատը
 տէօրթ եանը եաքրու գալուրմայա , Հաքըքէթ
 պու քեսկին ամէշին էօնիւնիւ ալմանա ենկտէն
 ենկյէ հայրեա զայրէթլը օլտու իսէ տէ , չի ֆայ-
 տա քի նաֆիլէ պիր զայրէթ օլտու զու աղնաշրլտը ,
 չիւնքի մէղքիւր ամէշ պու տէֆա սաշագտան սար-
 մըշ օլտու զու նտան հիշ պիր կէօնէ թէրթ իսլէր
 պիր իշէ եարամատը . . . : Հատտա պէնէ տահա
 զիյատէ ֆէնալաշտը , շէօյէ քի կէօրիւնիւ շէ էլտէ
 պիր շէյ գալմայարուք եանըպ քիւլ օլմաք , վէ
 գալան քիւլիւ տախի զօրլու պիր բիւղկեար գա-
 բըպ հալանա ուշուրաճադ . . . :

Իշտէ իշլէր պու բատտէլէրտէ տաեանմըշ տու-
 բույօր :

Շիմտիլիք էլտէ պիր ում.ւտ քէօշէսի գալմա-
 մըշտըր պու հիյպէթիլի ամէշի թէսքին իթմէյէ ,
 կէրչի թուլումպա վար՝ ֆաղամթ սու եօղ , սու
 տախի օլտա՝ թաշրեան եօք , թաշրեան պու լապ
 թուլումպաճը եօղ , թուլումպաճը վար իսէ տէ՝
 պաամանա թաղամթը եօղ՝ , թաղամթը օլտա՝ կէօյ-
 նիւ եօղ , կէօյնիւ օլտա՝ ումնտտուղ պիր հալտէ
 սօ՛ն տերէճէ բարլամըշ ամէշին իւղէրինէ պաղըպ
 տուրաճադ . . . :

Պու պէօյէ օլտու զու հալտէ , նէ եարմադ լա-
 զըմ կէլիրինի՝ առէթտէն արշարը պիր պաշկա եօլ-
 լար իլէ միւթաալա իթմէքլիք իթթիլայը հալտէն
 իտի : Իմտի , պու նտան աղտէմ՝ պէշ օն քիչիտէն
 իպարէթ պիր մէճկա քիւշատ իտէրէք՝ հայր միւ-

զաքէրէլէր իթտիք , աքըլտան խարըճ թէրթիպ-
լէր տիւշիւնտիւք , թիւրլիւ ֆէնտլէր էլէ պլտըք ,
ուստայըքլար գուրտուդ , մատտէնին էնինի պո-
յունա , աշաղըսընը եօգարը շէվիրտիք , ալճէպ-
րա հիսապլարը իլէ ճէմ , չըքմա , զարպ էյէտիք .
Բ-հէն-դէն , Դ-հէն-դէն , Գ-հէն-դէն , չըղըրթտըք , իշէրի պիր
պաշկա ըհսիմէ , պաշկա պիր գայըպա գօյմադ ի-
չին . Ֆադաթ պունլարտան տա պիր շէյ հասըլ
օլմաեաճաղընը էյիտէն էյի իսքեաթ օլտուղու-
մուղտան , նիհայէթ պիր չօգ միւթաալալարտան ,
միւղաքէրէլէրտէն , վէ կէօնակէօն թէրթիպլէր-
տէն սօնղրա՝ պիր զազէթա նէշրինէ գարար քը-
լըպ՝ անընլա հէր պիր շէյի աչըղա պօեամագտան
պաշկա պիր շարէ պուլամատըք . շէօյէ քի անլճ
տէրունինտէ , մէղքիւր աթէշի սէօնտիւրմէք իչին
էլտէն կէլէն զայրէթլէրին թէքմլլի իճրա օլմալը .
եանի անըն եէտի իլէ իրի իրի եաղը բաշավրա-
լար աթըլմալը , պագալ Գօսթանթինին տօգուդ
եիւղ ալթմըշ ալթը թուլում եաղընը սաթըն ա-
լըպ իւզէրինէ տէօքմէլի , Մինասեանըն Սմէրիքա
կաղընտան պիր գաշ պին թէնէքէ կաղ ալըպ ,
Ֆիսկիչէլէր իլէ աթէշին թա ճիչէրինէ սըքմալը .
վէլ հասըլ աթէշ սէօնմէյէ եաքլաշտըքճա , գու-
րու թահտալար , եօնկալար , թալաշլար աթմալը
քի օլ քէսկին աթէշին գուլվէթի թէսքին օլ-
սուն . . . .

Էկէր պունլարտան տա պիր մէտար օլմազա ,
պաշկա թէէսսիրլի մալիճէլէր իճրա իթմէլի , եա-
նի պիր չօգ եալամճը չիչէքլէր , ալտատըճը օյուն .

ճուգլար, թաքըմ թաքըմ հիլլէլի գապա քեա-
ղըտլար, դուրու քէմիքլէրտէն մընաֆըքճա եա-
բըմըզ գալլա թիւֆէնք տիպճիքլէրի, գամա սաբ-
լարը, քըլըճ քընլարը, պաստօն պաշլարը եաղ-
տըրմալը . . . , վէ տահա պունլարա էմնալ մէզ-
քիւր եանկընը քէօկտէն սէօնտիւրմէկէ հէր նէ
գատար զարալը թէրթիպլէր, քէսկին մայիճէլէր
հաթըրա կէլտիքտէ, ապա տիրիղ իթմէյէրէք
տնիտէ իճրասընտա պուլունմալը, նիճէ քի մէսէլ
տիր տիլլէրտէ սէօյլէնիր քեանկըն նէֆէ եաղ ին
կէնիւթ . . . .

Իշտէ նիհայէթ կէչէնքի մէճլիսիմիզին գարարը
պունլար օլուպ, պու ագչամ պու մէճլիսիմիզտէ
սօն գարարըմըզ անճագ շու մահութ զագէթանըն
պաշընա պիր իսիմ գօյմագ օլաճագ տըր :

Իմտի պունու պիլտիրիպ սէօղիւմէ խիթամ
վէրիրիմ, պաքըսը շու մէճլիսիմիզին միւհթէրէմ
աղալարընա վէ ֆաշ-լէնիւ քահանալարընա իհա-
լէ — » ըսելով իւր սքանչելի ատենաբանութիւնը
վիրջացուց, և յիշեալ կէս օխանոց զանգակը քա-
նի մը վայրկեան միակերպ հնչեցնելով լուկ մնչիկ
նստաւ տեղը :

«Ասոր վրայ սկսաւ «Խօսք Կաղէճ», «սէօղ խարէրիճ»
նէրի վիսթըրտըն, բայց ուրիշ բան մը ըսող չի-
կար. մինակ—Խօսք Կաղէճ—, —սէօղ խարէրիճ— մի
մը ձայն կար մէջտեղ, պարասպ տեղ ատենապէտը
ատ մահուտ քամբանան կը հնչեցնէր, և որկորը պա-
տըռտեղով կը պօռար թէ —խօսեցէք, սէօյլէյի՛ն
կարծիքիսիզի, եւ տա նըզամ իւզրէ սո՛ւս օլուն :

լուսն կեցէք — «Իսկ անոնք աւելի կը սաստկացընէին իրենց — Խօսք կուգին — ներն ու — սեօղ Իսրայէլ — ներքը, վերջապէս ատենապէտը բացարձակ իմաց տուաւ թէ ատենանը պիտի դուցէ, — եւս սէսինիզի քէսին, եւս եօգսա դարաեւաճաղը — ըսաւ ու ըտոր ուժովը հնչեցուց զանդակը, անանկ որ խեղճին թեւնալ հոգնեցաւ, ձայնն ալ խզգուեցաւ — :

«Մեջէրնէն քիչ շատ կանոնէն հասկըցողները շուտով լուսն կեցան, իսկ մեկանոնք կանոն մանոն չի հատկընախուն վարանքով վը ատենապէտին երեսն ի վեր պօռացին ըսելով թէ՛ — Ստենապիթ էֆէնտի, պիզտէ դարայապիլիլիզ քէնճիլքէլէրի, անճախ շու մաթտէնին նէ օլտուղունու աղնաեալը՛ տա պիր քէրէ պախայը՛ նէ իմիշ, ծնա կէօրէ սէօլէշէլիմ, չաթըշայը՛, պաղըրըշայը՛, եօխսապու պէօլէճէ սօնղու չըխմաղ :*

«Խեղճ ատենապէտը մեծ դարմանքով մը հարցուց թէ՛ — պունճա իթտիլիմ սէօլէրտէն մատտէնին նէ օլտուղունու աննաեա՛ մատընըզ մը — : (Երօրս) — եօ՛խ, աղնաեախմտըխ, նօ՛ լուրումաշ, պիր թախըմ աթէշ տէտին, եանղըն աէտին, եանղը՛ն նէրտէ — :

- Միլլէթ իշինտէ — :
- Միլլէթ նէ տէմէխ օրա — :
- Օ՛ . . . , պունուտա՛ մը աղնամատընըզ — :
- Նէ՛ շէքիլ աննամայը, աչը՛խ սէօլէ քի ան .

---

* Մ. յս ձեւ գրուցուածքը կարծեմ «պզտի Հսոխմայեցուոց» յատկապէս ու մայրէնի լեզուն ըլլալով՝ չուզեցի այլախոխել որ Սուրհանդակը սոյն ձեւով կը հաղորդէր ինձ :

նայալում էֆէնտի աչըխ, չունքիւ պիղիմ զաֆամըզ
Էնէ արէ Էնէ — Ի սա զգ միւս ապիւր մասնս ճատս

«(Հա արենապետը . Էնէ Էրէն ըսա) — Էյ թամամ,
չի մտի ոյ յոուրտուք մագարնանըն թէրթիպինի,
պիլտէ սէվինէլիմ քի աղ շօք պէօյլէ պիւ միլլէթ-
տաշարըմըզ վար, Էօյլէ քի լեա տէմէտէն լէպէ-
պլյի աղնսցօրլար, վայ հալիմիլէ . . . — : (Դասնա-
լու Էրէն) — Ինճէ դաֆայը գարտաշար, միլլէթիք
էլտէն կիտիյօր, հապէրինիլ վա՞ր մը — :

— Էյ պուտա պիշէյ մի իմիշ, սըխը թաթա-
լըմ քի կիթմէսին: Պս՛ւ մույու մուշ եանդըն եանդըն
տէտիղին, հէլէ շիւգուրլէր օյսուն քիմ պու գօ-
շէյի էյիտէն աղնատըխ, հէլպէթ պի շէյ եարա-
րըզ, պունա կուրլուլթիւ խտէ՞ր մի եա: Պիր տէ
շու միլլէթիխ տէտիղինտէ աճապա զաթիլիխիլիխ
իշին մի տիր . ճուտա աննաեպըմ տա իշիմիլէ
կուճիւմիւլէ պախայըմ, Էօյլէ տէյի՛ւ մի եա — :

«Ատենապէտը աղեկէն աղէկ համնզու եցաւ թէ՛
ասնք դժուարաւ խօսք պիտի հասկընան . բանը
չերկարելու համար — Էօյլէտիր Էօյլէ (ըսա), մաթ-
տէ քաթօլիքլիկ իշին տիր, իմտի հէրքէշ երինէ
օթուրտուն քի՛ շու զաղէթանըն իտիմ մատտէպինի
սըրաեա գօյալըմ իշու զանմատան — Դասնա-
լու Էրէն

— Հէ՛ եա (ընէ) զաթիլիխիլիխի նիլգամբնա դօյ-
մալը, զիրա չրրբրտան շօխ սըշարը չրխալը տա
թաշարը պիլէ — :

«Այս խօսակցութեանց ժամանակ բաւական
մարդիկ քթէրնուն տակէն կը ծիծաղէին, մանա-
ւանդ այն հիւլ :

ինչ և իցէ , այս միջոցիս ամէնքը իւր տեղը նստած՝ սկսան հայկաւակները առանձին իրենց մէջ խորհրդածել յիշեալ շանր խնդիրը լուծելու համար : Իրարանցումմի ալ հոս , անանկ որ՝ մէկը կըսէր լրագրին անունը «Տարածման Հասարակ» գնենք մեկալը կը պօռար — չըլլա՛ր չըլլա՛ր , այլ «Բրօքս-կանայ» կոչենք — , ուրիշ մը — աւելի լաւ կըլլայ որ «Հրօլ» անուանենք — , և մէկ ուրիշ մի ալ՝ որ ձիւնագոյն մօրուք բանաստեղծ մի էր , — աւելի ազդու և զօրաւոր ըլլալու համար (ըստ) պէտք է որ ատոր անունը փառաւորապէս «Մեքողան Բաք» գնենք , որ մէկը չի կարենայ անոր դէմ խօսիլ , թէ որ խօսի՝ սաստիկ պատժուի , սյսինքն՝ կտակաւոր նզովուի ու բանադրուի . . . , ասո՞ր ինչ կըսէք . թէ որ ամենուղ ալ հաճոյ է՝ միաբան հաւանութեամբ հաստատեմք մեր լրագիրը այս զօրաւոր անուն վրայ — :

— Ո՛չ ոչ (ըսաւ , մէջերնէն վատոյժ և երկայնահասակ մէկը , ոտուրները գետինը զարնելով ու բարձրաձայն պոռալով) անոնց հիշ մէկը մինասիւ պէ , ատ տխուղումները հաւատոյ առաջին մասերն են , անոր համար չըլլար . սօնղրա ալթընտան պէջիւք մասկարալըքլար չըդար , իմօի ինձ հարցնէք աւելի աղէկ է որ հաւատոյն երկրորդական մասերէն մէկը յարմարցնենք , եանի՝ կամ «պարնադ» և կամ «Հասան» կոչենք ատոր անունը , ինչ կըսէք , մինասի՛ւ պէ — :

«Ոմանք այո՛ւայո՛՛ ըսելով ընդունեցան , և ոմանք ալ այս որոշումը բռնիք յիմը յանձնել ուզեցին :

Ատենապետը ոտք ելած — ատիկայ չըլլար (բառ) վասն զի բանը կ'ուշանայ, ետքը . . .

«Այս խօսակցութեանց վրայ նայիս լանքը հասակին յարմարած գեր մարդը մօտենալով ատենապետին, կամացուկ մը — պունկար նէ՞ տէմէխ իսակ յօրլար աճանրմ, պիղէտէ աննաթսանրցնա, տէօրթ պուչուխ քիչի էրմէնիճէ պիլեր տէ յի պունճա զաթիլիկէրի պիլը եանդա պրրախամանդրդ տա զայտէտէն մի տիր եա — ըսաւ, և սկսաւ ամբօխը դրդուել, և իրաւունք ալ ունէր, ինչու որ՝ հոն գանաղներուն հարիւրին իննըսունը սչ հայերէն կը հասկընային, և ոչ ալ ատանկ քորսի կամ արաթով խառնուած թուրքերէն լեզուին հմուտ էին, ասոր համար հարկ էր խօսիլ ատենապետին որ ետէքէքին կողմը ծառայեր, ինչպէս որ ինքնալ ետքէն համուռելով սկսաւ պարզ կերպով տաճկերէն պատասխանել սյդ գեր մարդուն, ըսելով թէ՛ — պու սէօղիւնիւ զտէ հաղլըսընըղ, նափիլէ պիլը պիլինի զէ կէչմէ յին, եաղընա կէլին քի աղնանասանըղ մաթտէ յի —, «այս ըսաւ, ու յիչեալ լրադրին անուանակոչութեան համար եղած որոշմունքը բացայայտեց, և հաղիւ թէ յայանեց՝ առ քեզի սոսկալի սրտտում մը, որ կարծէիր թէ այդ ահաւոր շէնքը ՚ի հիմանց պիտի կորճանէր, ամէնքը մէկէն որքան ձայն ունէին՝ որկոունին պատուելով կը կանչուըռտէին ըսելով թէ՛ — օլմա՛ղ, օլմա՛ղ, օ՛ տեսիլքէրինիզ շէ յէր հէր ակն զայտէլէրի տիր, արթըխ իմանըմըղրա՛մ մը օրթաեա ղօեալըմ քի՛ հէր պիւթիւն տպալըլար, քեպէլիլէր պիլը է յիճէ ի»

ղէրիմիղէ կիւլիւայ կիւլիւշախնէր էօյլէ՞մի, պախըն սիղէ սօն ճէվապ տէ յէլիմ՝քի՝ պիզ պունըարըն հիչ պիրիսինէ զայրըլըխ վէրէմէ յիզ սօղրուսու: (Եր-բ-ա) —սէն նէ՞ տէն պունղա կղմէս տայը— :

—Նէ պիլիմ՝ օղուլ, նէ տիլիմ՝ վախըթ իչէրի հէբ, նէ՞ եարաճախարն— :

—Պու նէ՞ կունլէրէ երիշտիխ ճանը՞մ, պիւթիւն պիւթիւնէ տինիմիլտէ մասխարա օլտուտա պիթ-տի կիթտի, օ՛ աղիզ խուրմայը, սուրբ բաբամըզը, կէօզէլ զարտինալարըմըզը, իլլա իլլա օխաճ խասըն էֆէնտիմիղի հէբ կուն, հէբ սահաթ չէնղէլ սախըզը կիպի աղզըմըզտ զօյմաչ տա ճակղըր, ճակղըր շիյնէ յիպ տուրույօրուղ, պու նէ՞ կունահ շէյլէր, պու նէ՞ զղճմտանխա զարչը իչէր. հէմէն սան պունավանթուրա պապամըզ պունարը կունահ եազնասընտա պարէմ նօլուրսա օլտուն, նէ՞ տէն պէտիր զարտաչըմ, հախը՞մըյըմ— : — Նէ՞ տէմէխ օլայ, հախը օլմասան տէ՞րիխաինղ հիչ, հախըսըն քի հախը. նէչէ քիմ պու տիւնեամըզտա պիր հաւատղըմըզ վար, ծնու պարէ էլիմիղտէ սըխը թութմալըյըզ քի զաչըրմայալըմ. նասըլ քի տէր սուրբ կոկոր առաքեալըմըզ, պիղիմ զըխտոս էֆէնտիմիղին իչ պին սօխուղ եիւղ զըրթ ալթը սէնէսինին ծն սօխուղունճու այընին զըրթ պէչինճի սօն կիւնիւ թարիխինտէ, տէմէիլէ գիմ՝ «հէբ իչէ Խաբմայը, Խասընը խանղճագաս որնի զայս օրը» : Ինանմաղսանղ պանղա, աչ զարնտվալ դիրքինդի, վէ սօխուղունճու զրօ պապըմըն, եէթմիչ իքի չիթիթ զրօսու պիր տէ թէխ օլարադ խամարնտա

օխու քի կէօրէսին վէ աղնաեւասընդ տօղրուլուլուս :

— Պետիր աղբար պունու սէ՞նմի օխուտուն , եօխսամ սանդա պիրի մի տէտի — : — Մնայ զարտաշ , սէնտէ չօխ զարըշարըր յօնդ ա , իշտէ շու պիգիմ պիր թախում շու քիւրլիւ , պէշիւնի , զախիկի , շէխշէխի , այրշանդըր , պիւրպիւնդլիւ , իքի մալախը , զիւշիւ իս ճիւլէշի , պէօյիւ իս նուրիշէնի , դրտա պուրճինլի , ուղուն սամէլլի . շիշման հալալի , զայրֆ մըղրախիլի , զամալի , սինկուլիւ զահանալարըրնըղ տէտի իտի տէ , պէնտէ ճուլարտան պէլ՝տիմ , տահա պունտնդ կիպլի պիր չօխ տօղրուլուլուլուլու տէտիլէր իտի աման , զաֆամ ինճէօշուղունտան պէյնիւն սըխըշարպամաարմ — :

«Մնդիէն կարպիտ սնունսվ մէկը սունք ու շաղրութեամբ մտիլ ընելով՝ զուարթ գէմքով մը ըսաւ» — էյ տօղրուտու նէ տինմ պունդա շիմախ , կոկորտուաքեայրմըղ պէօյէ տէմիշ , եքլնէ զահանալարըրնըղ տա շախաստէթիւք էթմիշ , արթըլիս պունըար ինքեար օշունս՛ւրմու հիշ գաթիլիկ զարտաշար , շիմախ զայկտա օ՛ սորը կիպի շէյլէրի զաղէթանըն պաշնա զօյ , օշունս՛ւ հիշ . սօնդրա նէ տին զուլաննալը . տինսի՛ղ մի զալմալը , եատա հերեախի զո՛սմու օշմալը , ախըլըն էքէճէյի շէյլէր տէյիլ պունըար — : «Մյո ըսաւ , ու ստուընեըր , ճեռուընէրը գողալով մը» — եօխ զարտաշար եօխ , պէն պու մէճիխիւղիլտէ սայըն քի եօղում . հէմէն խորմա ալայընդըղատա տին ըշըղը վէրսին տէյիմ տէ շէքիլէյիմ շունտան պիր եանդա — «ըսաւ ու քաշուեցաւ մէկդի էթէյի ուղուն կարպիթ աղբա»

րը : Ասոր ետեւէն «պէտիբ զարտաշ» ըսուածն ալ
 փրորնկելով մը — պէնտէ զարպիթ զարտաշրմ կի-
 պի հէք սայրն քի եօղում պունտա , էկէր քիմ տին
 դայտէլէրինի պէօյլէճէ զարըշտրրարըրնը կիպի—
 (հոն գտնուող վարդապետներէն մեկուն գառնա-
 լով) — սէն նէ՞ տէն պունդարա վարդապիթ էֆէն-
 տի , սուրբ շէյլէրտէ՞մի մասխարա օլսու դայրը ,
 պիլմէմ քի սիզին դայրլլըրնը վա՞ր մը , սէօյլէշին
 պիր քէրէտէ պախալրմ ալթընտան նէ չըխաճտիս—

— Խա՛յր խա՛յր (ըսաւ նէզաքէթով մը , մաղե-
 րը եղոտած ու բիւրիւղէ եղած , երեսները կար-
 միրուկ , շէմպէր մօրուք , փառաւոր հագուած
 սրգուած , պօթինին ձայնը աշխարհ բռնած՝ վա-
 րապէ՛ր էֆէնտէ ըսածը) խա՛յր պէտիբ աղայ խա՛յր ,
 պունդարըն պիրի մինասիպ տէյիլ . նէ աէսէնիզ
 հաղկընըզ վար , սէնինտէ , վէ պէտիկ , Պօտտա , կըզ-
 մէս , կարպիտ աղալարընտա , իմտի հէրինիզտէ
 կէլին պուրաեա , պիր վիճուտ օլալրմ իքտիզասը-
 նա պագայրմ , արտեալրմ , պուլալրմ , սէօյլէշէլիմ
 միւզաքէրէյէ գօյալրմ , ենիտէն եէնի պիր լայրդ-
 լը իսիմ տիւշիւնէլիմ , հէք պիրտէն դարար վէրէ-
 լիմ պիթսին կիթսին . եօգսա պու պէօյլէլիքլէն
 օլմազ . . . (Դառնալով համօրէն ժողովին) — էօյ-
 լէ տիբ էօյլէ ազալար , էֆէնտիլէր , տին մաթտէ-
 լէրի դայէթ նազիկ շէյլէր տիր , օլքէօշէլէրի
 դայէթլէ կէօզէթմէլի : (Հայերէնի դարձնելով)
 — Համօրէն վարդապէտք , համայն ժողովուրդք
 (ըսաւ) , պըպիհուովմայեցոց խումբը այդպիսի անուննե-
 րէն կը գայթակղուին ու կը խրտին կոր ի՞նչ ընենք :

խօսք չեն հասկընար, հասկընալու ալ կարողութիւն չունին՝ այնպէս կը կարծեմ կոր :

Եթէ ամէն բան իր սահմանովը բացայայտեմք, անդին ինչ կը մնայ, մանաւանդ թէ ահա այն ատէն կը վախեմ որ ամենքեալ ձեռքերնէս կը վախցընենք, վասն զի արդէն միւս կողման խօսքերուն անաւրու և անոնց կողմը անցնելու վրայ են :

Ուստի իմ կարծեօքս պէտք է որ ինչ որ ըսեն այս ըսէնք, անսկէ ըսէնք, ասոնք հասարոյ ծառեր են, ասոնց դուրսէ և ասոնց դէմ խօսողը, գործողը անհասար է, հերքողիս է, հերձուածող է, և մինչեւ անդամ «հեխանոսոսան րա ալլա՛ օլտոր» ըսէնք ու քարոզէնք, և զիրէնք այս օրինակ գրութեան մը մէջ հաստատէնք, որպէս զի դոնէ ասոնցմով մեր կողմը քանի մը հարիւր հոգի մնալուն յոյս մը ունենամք, որով հիչ որ չենէ ժամանակ մը եւս մեր կողմանէ սխալմամբ ու ստիպմամբ ըսուած ու էրը, ռաւար նէրը ետ շառնելու զօրութիւն մը ունենամք. այնպէս չէ՞ ազնիւ ժողովականք, ըսածներս ճշմարիտ չէ՞ն . . . :

«Ժողովականք քանի մը վարկեան ՚ի խոր մտածելով, մէջերնէն ամենէն խելացի, ու ամէնէն գիտնական կարծուած, քեզի ու ինձի, և շատերուն ծանօթ եղող անոյանի անձ մը մեկէն պատասխանեց ըսելով թէ՛ — ես և ամենքս ալ պէտք է որ ասոր համոզուիմք, քանի որ մեր կողման մարդիկը դժբաղդարբար ամենատղէտ ու յետին տխմարութեան մը մէջ են, և ամենախաւար ճամբաներու մէջ կը շրջին : Մենք մեր գործը եղածին չափ ու

բիշ բանով չենք կրնար առաջ տանիլ՝ եթէ ոչ զանոնք սոյն ազխութեան , սոյն տխմարութեան , և սոյն խաւարազգած ճամբուն մէջ հաստատ պահեմք : Այս մասին և ես շարդալիս էֆէնտիին կարծեացը համամիտ եմ , այսինքն հարկ է որ . . . . .
 . . . . . ամէն բան անանց յայտնելէ , և . . . . . ամէն բանին ճշմարտութիւնը խօսելէ սաստիկ զգուշանամք . ասոր համար առանց շիտթցնելու թողումք զիրենք՝ որ այդ կու բօքէն հասարակ ճա կարծուած , ու ազխութեամբ ընդունուած բաները՝ իրենց զիտցած սահմանին մէջ հաստատուն մնան :

Իսկ՝ լրագրին անուն մը դնելու խնդրոյն դաւով կրսեմթէ՝ եթէ ամէնքնիդ ալ կը հաճիք (Գաճկերէնէ Դարցնել) , եանի , էկէք ճիւղէնիդտէ դաւովէ շտեան պույուրուրանքը՝ զազէթամըզն խամինէ « Սեփօյն Հաբէէն » գօյալմ . նո՞սրլ , մինասի՞ց մի — :

« Հաղիւ թէ սյս անունը բերնէն հանեց , նայիս՝ ողտէ Հաճկեցնէնքը ամէնքը մէկ բերան սկտան աղաղակելով ըսել թէ՝ — էվէթ էվէթ , ՍԱՏԱՆԸ ՀԱԳՐԳԵԹ , ՍԱՏԱՆԸ ՀԱԳՐԳԵԹ , բէ՛խ էյի , բէ՛խ մախպուլ , հէմտէ բէ՛խ մինասիպ , կէօրտիւնդիւղմիւ շիմաի ստը , առ տա պէօյլէ օլմայը եա՛ , նէ տինդէ տօխանըր նէ աէ իմնա , հէմէն խուրումանքն զուվէթի իլէ չախախ չարախ զօշայլտը տա չօխ չօխ իլէրի կխտէյիտի . պէնիմ տուամտա պու օլտուն — : (Կիտր սատեալմը քորը) — հա , շիմաի տինի տօղրուլթ տունդուղ , եիւրէխլէրիմիլբախաթլանտը հէլէ :

Պախ պունդա նի՞տիյիմ, «ՍԱՏԱՆԸ ՀԱԽԸԽԵԹԻՎ»
նէ սուեա իլիչիդի վար նէ սապունդա, պախալըմ
քի երւրիւյէ պիլտիդի զատար երւրիւսին իլէրիյէ,
Պէօյլէ օլտուխտա կէլինգիդ հէք եխտիլ եխճիլէթ
օլալըմտա, ինդամըզլա ախ քեաղըտը զարալաեա-
լըմ, էօյլէ տէյիլ մի եա : Հայտէ առեւնապիթ է-
ֆէնտի քեաղըտը չըխար պախալըմտա իչ կօրէլիմ,
էյլէնէճէխ վախըլթ տէյիլ, զէրէ ՕՆԱՍՐ պիզաէն
չօխ իլէրի ստըմ պլ-յօրլար — :

«Այս ընդունելութեան վրայ անդիէն Հայկա-
ւալներուն դըլախը տաքցած՝ ասոնց զէմ դալով
ըսին — աֆ էտէրսինիզ աղալար, սիզ եաղնըչ աղ-
նատընըչ, պէյիսիզ ՍԱՏԱՆ տէմէտի, իլլաՍեփ
տէտի, եանի «է», քի էրմէնիճէ յայ տէմէք աիլ,
Սափան տէմէքաէ էրմէնիճէաէն թէրճիւմէսի ՇէՅ-
թան տէմէք աիլ, պունու քապուլ իտէ՞րմիսի-
նիզ — :

(Պօրոս փայն Քարլանալ) — սէսինդի քէ՛ս սէսին-
դի, քիմէ՞ տէյօն շէյթան տէյի, պիլը քէրէ աղ-
նատալըմ պախալըմ. էօյլէ շախա շէլլաֆ լաղըմ
տէյիլ, ախըլը խօրօղ սէնտէ — :

Այս միջոցիս աղմուկը շատցաւ, Հայկաւակ-
ները, որ խիստ սակաւ էին, միակերպ կը պօռա-
լին թէ՛ — Սափան բառը խապուլ շենք ընէր. կը
հէրքէմք, քրօթեմ կընեմք, ասոր մէկնութիւնը
սափայէլ կը նշանակէ. ո՛չ ո՛չ, չէ՛նք ընդունիր,
չէ՛նք ընդունիր — :

«Անդիէն պախ Հոովայեղները մեծ որոտմունք-
ներով կը կանչուըռտէին ըսելով թէ՛ — օ՛ նէտիր օ՛

հէր պիր սէօղ սիղին տէտիղինի՞զ մի օլաճախ .
 էօխ , էօյէ Ստանղօլլույուղ տէյի զուրուճախ
 խտէմէղ աղալար , օլտուխճա պիղտէ պիրաղ շուն-
 տան պունտան քերաղանճա քիթապար եալա-
 տըխ , աղ շօխ իլիմ թօրպասընա կիրտիխ չըխտըխ ,
 թիւրքճէյի եութաուխ , ֆիրէնկճէյի չիյնէտիխ ,
 աբուճճայը զոխտարըխ , տալեանճայը իշիթաիխ ,
 ինկիլիղճէնին եանընտան կէչաիխ , զալտը շիմտի
 հինաճէ արապճա , Փարսի Ֆուրսի , օտա սանղա
 ճապա : Պու զատար շէյ զօյնուճուզուտ օլտուխճա ,
 հէլհէլպէթ պիղտէ պու շէյէրտէն աղնամամըղ կէ-
 ըէխ տիր : Պիղտէ թասըն էֆէնտինին զօլթուղու-
 յուղ , պիղտէ խաս կաթիլիլիղ , էօյէ օլտուխճա ,
 պու տա պիղիմ տէտիղիմիղ օլաճախ . էօյէ տէ-
 յի՞ մի , սէնտէ սէօյէ զօնթիկ տայը , սալթ զա-
 ֆանը տիքիպ տուրմա , Ստանղօլլուտուն ամմա ,
 պիղտէնղսին , աչ աղլընը պախալըմ՛նէ՞ վար տի-
 լիղին ուճուտա :

« (Գ.Ձ.Բ.Է. Գ. Գ. Գ.) ըստճը յառ.ալ գարով , և շատ մը
 հաղալով , խնչեղով ու փոնկտալով մը ըսաւ »
 — դարտաչ , պիղիմ նէյէ՛ դարըշարղըմըղ վար ,
 էօթէքիլէր նէ կիւղէլ հէր պտամը ատամ եէրինէ
 դօյօրլար , պիղ անճաղ դարակէօղ կիպի պաչըմը-
 զը սալամնագտան , սալընճաղ միտալի էօթէ պէրի
 կիտիպ կէլմէքտէն պաշիա պիր իշ կէօրտիւղիւ-
 միւղ վա՞ր մի , աքըլմըն իշի տէյիլ — : (Պէտէր աղ-
 քուը վերճախն կերօլ) — զարտաչար նէ՞ ուզատը-
 յօրտունղուղ լախըրտըյը , իլլաքի զաղէթամըլըն
 ատը ՍԱՏԱ՛Ն օլաճախ ՍԱՏԱ՛Ն . հէմ սիղինը Ս...

տիտղիզին իրեն — եազրարնդը զալտըրադըրմըզ կիպի
զօգոսի տէմէխ չըխար, պիղ զօճ-եմույուզ, պու
նէ՞ շէքիւ շէյ — :

«(Կոյուր Կոյուր)» — կէօրտիննդիւզմիւ ակըլը, նէ՞
կօզէլտէ պուլտու, էօյէ խէ ազալար, սիզաէ
պէօյէճէ զօճ-եմուզու զապուլ իտէ՞րմիանդիզ, վա-
րընդըզ պիւր քէրէ տիւշիւնիւնդաէ էօյէճէ իշ կէօ-
րիւնը, իշաէ սիզէ սօնը սէօղ — :

«Այլ հոս անգամի իրեւակայելու ես բարե-
կամ թէ՛ այս վայրկեանս ի՞նչ պիտի դռու՞մ
դուչումներ մէջ տեղ կուգար նոյն տեղ, անանկ
որ մէկ կողմը կը պօռար Սեօմ պիտի ըլլայ, միւս
կողմը կը դուչէր Մարան պիտի ըլլայ: Վերջապէս
Մարան պիտի ըլլայ, Մարան օլաճախ բսելով երբ
որ բանը սաստիկ զայրացուցին մէջերնէն գլուխը
կարմրուկ, երկար մօրուք, զգեստը սեւ, գէմքը
սեւ, ինք բոլորովին տձեւ երկայն հասակ մէկը,
իբր թէ խնդիրը լուծելով ժողովականք խա-
ղաղցնելու համար՝ բազմութեան մէջ անկուելով
բարձրաձայն խօսեցաւ Մարան բառը քրօնէսի՝ ընող-
ներու դէմ:

«— Պարոնայք ըսաւ, այդ բառին մէջ ձեր
կարծածին պէս բան չըկայ, ըստ որում Մարան բա-
ռը երկու վանկով կապուած բառ մի է, այդ
վանկերը իրարմէ զատելուս պէս Մ. վանկը տաճ-
կերէն լու կամ ու, Տան վանկն ալ ե՛վ կը նշանա-
կէ, որով կըլլայ Մ.—Տան, այսինքն ու.—է՛վ,
որ նախ խիստ յարմարական է մեր այս տանը հա-
մար, ուստի օրագրին գլուխը դրած ատեննիս ի-

բարմէ զատելով կը դնենք, որ ուղղակի կը կարգացուի Ս՝ . . . Տ՝ն . . . :

Երբ որդայս Սոսան բառը խիստ կարեւորութիւն ունի այս միջոցիս մեղի, և ըստ ինքեան շատ բան կը պարունակուի մէջը ըստ քերականական հոլովմամբ, եթէ հոլովեմք եզակի գեմքով, այսինքն,

Ռուսական ՍՅ.-ՏՅ.Ն պո-եւ, որ լրագրոյս կեդրոնը կիմոցուի :

Սեռական ՍՅ.-ՏՅ.Նի պո-եւն, որ ըսել է լրագրին բուն տերը այս դասն է :

Տրական ՍՅ.-ՏՅ.Նի 'ի ՍՅ.-ՏՅ.Ն պո-եւն, որ կը նշանակէ՝ լրագրոյս մէջ եղած բոլոր նիւթերը այս դասը կը վերաբերի :

Հայցական զՅ)-ՏՅ.Ն պո-եւն, որ լրագրին բովանդակ խօսքերը յարդողը անտարակոյս պիտի ճանչնայ այս դասը :

Բացասական 'ի ՍՅ.-ՏՅ.Նի պո-եւքն, որ ըսել կըլլայ ամէն որդարութեան ու ճշմարտութեան առատ առատ կը բղխէ այս դասէն :

Պարմական զՅ)-ՏՅ.Նի պո-եւքն է օթիւրիւ, այսինքն է՝ ինչ բարեւ որ ըսեն, և որչափ հովասանդ կարդան, ինչքան փորտ պարեւ ընծայեն. արժան և իրաւ է այս օրհնեալ Տան համար :

Գործիական ՍՅ.-ՏՅ.Նի պո-եւն է, որ կը նշանակէ՝ յիշ նմաները միայն հարկ տեսնել որ յարաբերութիւն ունենան այս Տան հետ :

Պարարական զՍՅ.-ՏՅ.Նի պո-եւն է թրափնտա, որ կիմացուի բոլոր ունեւ և առաքելն անձինք շուր-

Չանակի կը բնակին այս հրէշալի Տան չորս կողմը :
 Ներուպակն 'ի ՍԱ-ՏԱՆԻ 'ի ՍԱՏԱՆ պո-եւրե , այ-
 սինքն՝ տեսակ տեսակ զարմանալի արհեստներ , հիա-
 նալի վարդապետներ , անխմանալի վարդապետներն-
 ներ , և շատ մը խելքէ մտքէ չանցած շաբաթներն
 կը գտնուին այս անհղաշէն տան մէջ :

Կողակն ո՛վ ՍԱ-ՏԱՆ եա՛ պո-եւրե , որ իրապէս կը
 մեկնուի Սրբաբնաստանէ լահրէշաբորժարան :

Կեցցէ՛ ուրեմն Ս.Յ-Տան , յաւէ՛րժ կեցցէ Ս.Յ
 Ս.Յան :

Տեսա՞ք մի անուան մը փոփոխութիւնները , ա-
 պա ուրեմն հարկ է , դերյարգելի ժողովականք ,
 որ ամենքս ալ առանց մէկ կասկածանայ միա-
 բան հաւանելով այս անուան , մեր բարձր կեցցէ-
 ները արձրկենք Ս-Տանը Հոգեբան լրագրոյն , և ա-
 նանկով մեր ազատ ստորագրութեամբը վաւերաց-
 նենք զայն , ի՞նչպէս , ձեզի ալ հաճո՞յ է — :

« Հայկաւակները (բացի երկուքէն) ամենայն
 հաճութեամբ ընդունելով , և այս փոփոխ բացա-
 ռութեան ամեն կերպով դոհ եղած՝ սկսան կեց-
 ցէներու վաթրթոցներով իրենց մեծարանքը տալ
 այդ անզուգական Տանը , Ստորան լրագրին , ու զո-
 նի բացատրող անհասկնալի ջրղայատրու փին , իսկ
 յիշեալ երկուքէնները տեսնելով որ երկու կողմա-
 նէ ալ հաճութիւն տրուեցաւ սոս չարագեղ ան-
 ուան , կամայ ահամայ ըւացան , բանը ապագային
 թողլով , և կարծեմ ասկէ ուրիշ բան մի ընելու ալ
 կարող չէին այդ տեսակ ամբոխի մը մէջ :

« Եւ սակայն անդիէն պըտի Հաղմայեցիները այս

խօսակցութիւններէ բառ մի անդամ չի հասկըցած
 և մինակ Հայկաւակներուն փաթըրթոցները տես-
 նելով, մէջերնէն ստապատում թուլումս որը յա-
 ռաջ գալով — պէ ճանրմ'նէ՞ պու կուրիւթիւնդիւզ
 (բառ — Նէւաշի՞ն) էասարնդը պիզէ տէ սէօյլէյինդ տէ
 աղնաեալըմ' պախալըմ' քի իշ նէ՞րէլէրէ էնմիշ
 չըխմըշ :

Եւ հերի՞ք զայխտը էրմէնիճէ պիր չօխ լաֆ-
 լար տէօխտիւ օրթաեա. պիր թախըմ' Սաբան մարան
 զարըշարըտը ամմա, պիզ պիլմէտիխճէ նէյմիզէ
 եարար օ՛ լաֆլար. (բառնալով իրեններուն) սիզ պի շէյ
 աղնաեապիլտիղի՞նշ մի զաթիլիխ զարտաշլար,
 (իրար) — եօ՛խ — . — սէ՞ն — . եօ՛խ — . — պէ՞ն
 — . — եօ՛խ — . — օպիրի՞ — . եօխ — . — թան-
 զուլ կոխոր սէ՞ն — . — պէնտէ եօ՛խ — :

— Պիրտէ շու արս զօմշումուզ րէն կեզրէ լախ-
 ւա ղու օղլունա էնղաստան սօրալըմ' պախալըմ' օ
 պի շէյ աղնամը՞ մը — :

— Էօյլէ՛ եա, սօրմալը՛ եա. հէր նէ զատար
 օլտա օ չօխտան Ստանղօլտա տըր, չօխ խըրխա
 ջիւրիւթմիւշ, բէխ չօխ չախըր զայրախ քիւֆլէթ-
 միշ, հէլ հէյպէթ պիրազտա էրմէնիճէնին ուճուն-
 տան պուճաղընտան զըրպմըշ մըրպմըշ տըր. հէբ
 եխճիլէթ սօրալըմ' պիր քէրէ աննաեալըմ', շու հէ-
 րի՞ք էրմէնիճէ նէ՞ պէօրէխ եէմիշ — :

« — Հէ՞ եա, աննամասը լաղըմ'նտան տըր, (բառ
 Պօլաս րաշըն, և ճօրենալով այդ մարդուն հարցոց), Տէօն-
 կէշ օղլու, պու զարապալըզըմըզըն էխսէրիլէթի
 սանղա սօրարլար քիմ, շու ուզուն սախալը հէրի՞ք

նէ օլոու զոնու ըէֆի.քտաշլար , եիւրէ.քէլրինիզ րա-
հաթլանար՞ մը — :

«Այս անյարմար թարգմանութեան վրայ Հայ-
կաւախներէ ոման.ք ապշեցան ու բարձրաձայն խն-
դացին . իսկ պշոյ Հրաշխայնները զարման.քով մը ի-
րարու սկսան ըսել թէ՛

— Էյ նէ՛ ահն պունդա շիմոի սէն կովմիս տայը,
պիլի էլ ալաճախ օպիլիսի սաթաճախ , նէ յսիզէ՞
կէրէխ , ալան սաթան խայրընը կէօրսիւն , պիլիմ
իշիմիզէ նէ՞ սէթիէ կէլիբ .քի — : (կըֆո րայն)

— Էյլէ՛ եա , պիլիսին խաս մալինի , օպիլիսի
խամ օլարախ քէնտի ղիմ.էթինիզ կէլիբմէխ խատեր
իմիշ , զօ՛ վարսըն օ մալըն խաս սահլպի տալա իթ-
սինդ , հախարընը կէօսատէրսինտէ չաթըր չաթըր կէ-
րոյէ ալընդ . ամմա օ՛ պիլիսի պաղըրըրմլը , վար-
սըն ելըն օն սօխուղ այընա ղատար չաթըրայնճա-
եատախ պարպար պաղըրսըն , պիզէ՞ նէ . հէմ՛ նէ յէ՞
լաղըմ պու լաֆլար պու բատայ շիմոի , պիզ քէն-
տի իշիմիզի ղայէթլիճէ իլէրի կօթիւրմէ յէ պախա-
լըմ — :

(կարպիտ ախարը) Նէ՞ տէն օլուլ , պո՛ւմու յումուշ
շու աճալ աճայըպ հերիֆին ոլիբ շօխ իթալիյի կէվէ-
զէլիլէր , հէմ՛ քէնտինէ՞ նէ . ստանդօլուն եկէրինէ՞
նէ ղարըրյօր , արխատաշլարընը ալընտա ելիսը-
սըն կիթսին քէնտի մէմլէ.քէթինէ , օրտա նէ իս-
տէրսէ եաբսըն , քիմ՛ ղարըրըր օնա , ստանդօլ-
լուտա վարսըն քէնտի ելլէլինի , եշալէրինի սըրա-
եա ղօյսուն . . . — : — (կէֆիբ րայն) Նէ՞ տիօնդ սէն
կարպիտ տայը , պիլիօ՞ն մու պու հերիֆ .քիմ՛

տիր — : (իրարու) — նէ՞ պիտիմ պէն , իքի զը.յա-
 Ֆէթտէ պիր ատամ , պաշը զըբմբըր , զուտուր երի
 սիեաճ , վարդապիտ տիսէմ տէ.յիլ , աշխարհապան
 հիչ տէ.յիլ , նէ՞ շէքիլ ատամ օ՛ — : — ճանրմ
 սանդա՞ նէ , քիմ օլուրսա օլտուն , պէն ծուռ տէ-
 յէճէխ տէ.յիլմ , պու հէրիֆ պիր քիթապ չըխար-
 մչտա , պաշընտա պէն պի շէյ պիլմէմ տէմիչ ,
 սօղրատան խամալը իչինէ զարըշըր . սանքի , էկե-
 ղե՞ն տէմիչ , շանն տէմիչ , տահա պիր թախըմ բաս-
 տըրմայը շէմէնէ զաթըշտըրմըր , պիր չըմարխ ե-
 միչ ամմա , իչէրիսի զապուլ իթմէմիչ , հէմէն տը-
 շարը զուամուլ , օրթալըպը պէրպաթ իթմիչ , շիմ
 տիտէ զալխըր զալապալըրդըմըրն իչինէ կիրիչ ,
 աշամըղա սըխըշըր եւ թէլլալըպը էտերէխ քիւլահ
 զարմախ խտէր , պիլմէղ քի օ կունչէր էօրաի . . . :

«Այս միջոցիս ասենապետը տեսաւ որ խօսքե-
 րը իրար խառնուեցան , իրարու հակառակ զրոյց-
 ները խնդիրը իր սահմանէն բոլորովին հեռացուց ,
 Մախտալը «անձ եմ կրտէր , կոկորը «անձ ես կը պա-
 տասխանէր , մէկը միւսին սխալը ուղղելու ժամա-
 նակ , ինք առելի մեծ սխալման մէջ կը գլտորէր ,
 և ասանկով հոն աեղ քառատուն օր , քառատուն
 գիշեր կենալ հարկ ըլլար , խնդիրը իր աեղը հաս-
 նելիք չունէր , որովհետև ժամը ութն էր զարկեր ,
 դեռ գարծ մը չեր տեսնուէր :

«Ասոր համար հարկադրեցաւ Ասենապետը որ
 անոնց բերանը դ.ւցելով՝ ժողովին վերջին որոշու-
 մը խղործ դ.իէ :

« — Միւլէթապալար (շառ) , վաղ կէշին զայրու-

պօշ լափլարըտա , շու իշխմիդէ խիթամ վերէլիմ —
(Ա.Գ.Ն.Է) — է.յի օլուր էֆէնաի , զիրա սապահատա
պիր շէյ քարմատը — : (Պօրոս աբէտը) — պանդա-
տա սօրարսանդըզ՝ պէօյէ շէյլէրին զրասասը մախ-
պուլտուր , չօխ զարըշտըրտըրն կիպի սօնդրա ալ-
թընտան զօխու չրխար զօխու . . . էօյէ տէյի՛լմի
ատենապիթ աղա — :

« — էօյէ տիր աղա էօյէ տիր , նէ չարէ քի
զէման պէօյէ տիր — ըտաւ ատենապետը , ու այդ
մահուտ զանգակը այս անգամ զօրլուծա մը հըն-
չեցուց , որպէս զի մեկեն լուելով ամէնքն ալ լան
ժողովին վերջին որոշմունքը :

«Արդարև այս անգամ սաստիկ լուծիւն մը
տիրեց խորհրդարանը , և ատենապետը նստած ըս-
կըսաւ երկրորդ անգամ ատենարանել , և էր այս
օրինակ : — Աղալար , իշտէ նիհայէթ սիզին արզիւ-
նիւզ իւզրէ , իմանա զէմանա տօգունմանարագ ,
զազէթամըզն իսմինէ «ՍՍՏՍՆԸ ՀԱԳԸԳԻԹ» դօյ-
տուք , վէ պունու պէր է՛է տէն պաշկա ճիւմլէսի
դապուլանտը , կէօնիւլ բըղալէրի իլէ խօշնութ
օլտուլար , էօյէ քի եարընտան թէզի եօգ՝ զազէ-
թամըզ պու իսմ իլէ նէշր օլունուպ՝ սաղա սօլա ,
էօնիւնէ արտընա պաքմանարաք հէր թարաֆա
խըչի՛ իլէ սալանաք , իսմթըր կէօնիւլ պաքմանա-
նաք , մէզհէպի հապահա սապուրուպ՝ միլէթլիզի
երլէ եքան իթմէյէ ճահթ ու իդտամ իտէճէք ,
հէլէ տօղրույաւ եալանը պիր պիրինէ քարըշտըրա-
նադընա սալա շիւպհէնիզ օլմասըն , վէ հագըլը՛
հագըլըզն այաղը ալթընտա չըղնաթմադըլըա տա-

խի հէր պիր վէճճ կէ զայրէթ իտէճէ յինէ տէ հէր
կէօնէ Էմին օլուն, բահաթ օլուն, սէֆատէ օլուն . . :

Պունլարտան դաթիմողար՝ պու զաղէթա նա-
պէճա սէօլլէր , Քիւֆիւրլէր , պէա մուամէլէլէր ,
նամքերօրլուղլար , իֆիթիւրլար , հարֆէնտաղլլը-
լար , վէ կէօնակէօն հիլլէպաղլլըլար , տգիտու-
թիւնլար , անբարոյսականութիւն վէ անասուուածա-
բանութիւնլար , ֆիթնէլիքլէր , Քիւլլիլէթիլիքլէր ,
վէ զայրիհիւմ , վէ զայրիհիւմ . տահա պունլարա
Էմնալ պէա սէօլլէ յիլլէր , քապա թասլաք քէլամ-
լար ապա իճրա իթմէ յէճէք , իթսէ տախի , սօնղ
տէֆասընտան սօնղրա իթմէ յէճէք աիր . . . : Պու-
րլարար պէօլլէ մալիւմիւնիւզ օլուն :

Անճազ պունլար իլէ պէրապէր , Հօուլմա քի-
լիսէսինի , Քիւրսիլի շէրիֆի , բաբալլղը վէ Գաթօ-
լիքլիլի նէրէլէրտէն նէրէլէրէ ինտիրէճէք , նէրէ-
տէն ալրպ նէրէ յէ կէօթիւրիւպ պրազաճազ՝ օրա-
լարընը շիմտիտէն գօրայ ֆէհմ իտէմէմ , եալնըզ
շուրասը մալիւմտիւր քի՝ Էջմիածինի , վէօնա թա-
պի օլան իւչ միլիոն Էրմէնիլի սլաթաղա պաթը-
րըպ՝ Հասուն Էֆէնտիմիլի րէտտ իտէն , վէ միլլէթ-
լիք հուղուղլարը իլէ պէրապէր Էրմէնիլիք թաս-
լանն շու «Շարդ Էրմէնի Գաթօլիկիլիլի» տէ յէն
գըամընը իւմիւմէն հեթանոստան սա . . . կէօստէր-
մէքլիղէ զիտառտէսիննէ սայ ու իգտամ իտէճէք
տիր : Պիր շէյտէն գօրգմանեաճազ , ալ իթմէ յէ-
ճէք , ինսանիլէթիլիլի թէքմիլլէն ինքեար իտէճէք ,
Էօլլէ բօլիթիւգա , սօլիթիւգա , պու զաղէթա տէ-
րունիտէ կէօրիւլմէ յէճէք , Քիւլլիւք պէօլլէք հէր

պիր սուտա եայգանեանազ, վէ հագարդը ճէննէթէ,
հագըըը ճէնննէմէ գատար հիւքմ իտէճէք :

Էն նիհայէթ՝ պու էվրագա քիմսէնին հաթտի
օլմանեանազ պիր շէյ տիմէյէ, եա տա իչինատ, քի
եազըլանլարա ճէվապ վէրմէյէ . . . :

Վայ օ՛ ատամըն պաշընա քի էլինէ գայէմ ալըպ-
տա պունա գարչը պիր սէօղ սէօյլէմէյէ ճէսարէթ
իտէք . վայ տէյօրում, չիւնքի պիր սէօղէ քարչը
թայմը դաղէթասընըն պիր երլըք նուսխէսինատ պու-
լունան սէօյլէր դատար ճէվապ վէրիլէճէք, էօյլէ քի՛
անլէր պու անէտէք իչիտիլիչ սէօհայէթլէր օլմասըն,
իլլա անթիզա վէ նատիր իւլ սէօյլէր օլտուն . . . :

Իշտէ Մարտը Հագըգէնէ կէօրէճէյի իչլէր պու
եօլլարտա օլուպ, նասըլ քի էվէլքի նութգումտա
սէօյլէտիմ՝, պու թարգ եօլլար իլէ տախի իչիմիզ-
տէքի թութուշմուշ վէ գուվվէթ ալմըշ աֆէթի՛
քապիլ տիր պիր ան էվվէլ սէօնտիւրմէյէ պիր վէ-
սիլէ ատտ իտէպիլիլիզ : Նա՛սըլ, էյի՛մի պունլար,
ճիւմլէնիդինտէ մաքպուլի՛ւմիւ . . . . :

«(Հայկա-սինէրը) — Մա՛աշալլահ էֆէնտիմ՝, նէ
տիմէք օլտուն, պունտան էյի՛տ օլը՛ւրմու եա, հէմ՛
մաքպուլումուզ, վէ հէմտէ թամ պիղէ լայըգ եօլ-
լար, սիզ կիպիլէր քատիմ իչիմիզտէն էքսիկ օլ-
մասըն, պինլէ՛ր եաշայըն էֆէնտի հագրէթլէրի — :

«(Եօլ-էն պլտէ Հուլ) — Ատեննապիթ էֆէնտի,
սէն նէ՛ ֆագլէնէնէն ատամ ըմըչընզ, նէ՛ կօղէլ լա-
խըրտըլար չըխարտըն աղղընտան, հէմտէ նէ՛ օխ-
լաճ զագէթամըզ օլաճախմըշ, հէմէն նէ՛ տիլիմ,
օ՛ աղիզ խուրմամըզ սանղա ուզունճախ էօսիւր-

էր կէօնտերսինդտէ չօխ եաշանապիլէսին —
 «(Ստատուպոսիս Բուլղարական)» — Տողրուսուտա պու,
 պիղ ալայրմըզտա տէտիլէրինի դապուլ իթտիխ,
 կէօյնիւմիւղէ ղօյտուխ, ճիյէրիմիղէ դատար սարլա-
 տըխ, հէլ հէլպէթ Սատանը Հագըկաթտա պուն-
 լարըլա՝ շու ապալըլարըն քէպէլիլէրին կէօյնիւնիւ
 դըրաճախ, ճիյէրիլէրինի տէլէճէխ, վէ պու սէօղլէ-
 րինդիղի ալըպ, կէօթիւրիպ, թա եիւրէիլէրինէտէթ
 սարլաեաճախ տըր քի ճըշմարտութիւնդու թան-
 դըսընլար, տօղրու եօլա կէլսինդլէր, իման սէյրինի
 օրտա կէօրսիւնդլէր — :

«(Պօրոս Կոյն)» — (Ինչար իմանա կէլիլէր ամմա, ահ
 նէ տիլիմ պիլմէմ օ՛ վարդապիտ օլաճախարա քիմ,
 կիթտիլէրտէ Սուլայիաս դերապայղառա զուլախլա-
 րընդը վէրտիլէր : Ես օ՛ պախտիարըմըղ նէ՞ կէօրտիւ-
 քի, դալխտըտա պիղիմ օխլաճ էլմամըզը, աբմուտու-
 մուզու պըրախըպտա, ստանդօլուն թաշ կիպի բա-
 թաթըրընդա սարըլտը, հէմէն պու Ստան ղազէթա-
 մըզլա կօղլէրի ալըլայրտըտա, հաւատըրն ըշըրընը
 պիւր կօրէ պիլէ յիտիլէր, դայրը պի շէյ տէմէ յիլ — :

«(Կոյն Կոյն)» — Տահա պիւր տէյէճէղիմիզ
 ղա՞լտը մը, հէր օլանճա լախըրտըլարըմըզ թիւ-
 քէնտի, (Կոյն Կոյն Ստան) իշտէ Ատենապիթ էֆէն-
 տի, ալայը ճէվապըմըզը վէրտիխ, դապուլումու-
 զու կօսաէրտիխ, ազըրմըզըտա դաբատըխ, սէն
 դայրը սօն քէլապընդը վէր պիղէ տէ կիտէլիմ էվի-
 միղէ, վախըթ կէչտիւր, զիւրէ պիղ տահա կիտիպ
 տէ սապահտ դարըր պըճճի կիլլէր իլէ եօիւլ եմիւր
 եարաճտըզը, սէօղ ալմըշըզ — :

«Ատենապետը ալ ձանձրացած . — շիւնքի (ըստ) սահիհէն հէրինիզտէ գապուլլանարնըզ , շիմտի շազըմ կէլիւր քի իմզանըզ իլէ թասթիք իտէսինիզ իշ վարսըն նըզամընտա օլտուն — :

«Յետոյ թուղթ մը հանեց ու դրասեղանին վարայ դրաւ , որուն ճակատը դրուած էր , «պէն իճլած էլէ Ռասպէ + Երեբէճ + Ե , որո ղաղէլեանըն Եւթ ՍՍՏԱՆԸ ՀԱԳՐԿԱՅԻՑ օլճաւընը + Էնպէ բասթիթիճ էլէ քաղուլլ էլիթիճ , որո տեպէպրէն ղիյրպէ իճլածը վաղ Երեբէճ » — :

«Այս թուղթը բարձրաձայն կարդացուելով , ամենքն ալ հաւանեցան , և սկսան հեաղհեակ ըստորագրել . նախ Հայկապետները , յետոյ պղծ Հոմալեյները , ուստի ամոնց մէկ քանիին ստորագրու թիւնները բսեմ քեզի , որ անոնք ալ անցնես քու օրագրու թեանդ կարգը , որք են՝

(Ստորագրուելէն Հայկապետ)

Ես որդի Բեհեղնի	Ես որդի Գենեհի
Ալթունէլլիոս աղա	Պառնանիոս աղա
Խունտախճեան	Ֆիթիլճեան
Ես որդի Տարաիրոսի	Ես որդի Սեդունի
Վալէրմինոս աղա	Բիւլմիանոս աղա
Թութուչաուրուճեան	Հովահարեան
Ես որդի Գիւանի	Ես որդի Իշխանի
Բէլարմինոս աղա	Հատուաինոս աղա
Պէզիր Կաղճեան	Եաղմաճեան
- Եյն , Եյն :

(Մարտի. պարտէ Հրամ.)

«Պէնտէ յի, սօխաղա արդմագ կղմէսին թօռնու, պապամ հօծա Պետիրոս, պէն տայր Բոօրօս դարչարրըրըր օղլս, այթմըր տօղուղ պուչուգ եաչընտա, էլիմ ուղուն, պօյում զրսաա, դասլուլում տուր պու դաղէթա. տիյէլիմ ամին :

« — Պէնիմ ատրմ Օննիոս աղբար, տէտէմին ատրնղը պիլէն չօխ վար, պապամտա կիւտէրտի տավար, տայրմ ամճամ եախընտալար, դարտաչլարրմա տէրլէր եէմէխճի օղլուլար, եաչրմ նէ չօխ նէ աղ, օրթա դարար. պու խնգայր ղօյտումուսա հէլպէթ պունղա դասլուլումվար, էօյլէ տէ յիլմի աղալար. էօյլէ տէ յին քի էօյլէ օլտուն ամին — :

« — Պէնի սօրան օլուրսա, ատրմ շանըմ խարութ, լաղապրմ Ֆրուհ սարկապութ, ուրբինկիլին խաս չրրաղը, էշտէ ղօյտում պուրաճըղա իմ դամը, էկէր ինանմասանղ չօխմու կօրտիւն պին եալանըմը, կօր քի վէրտիմ պու դաղէթաեա դալան իմանըմը. տիյէմ էօյլէ իսէ պէնտէ խաս ամինիմի, ամին — :

«Ատենապետը տեսնելով որ այդ կերպով ստորագրութիւնները երկար պիտի տեւէ, միւս չքաւտորագրողներու աղաչեց որ միայն իրենց անունն ու մականունը դնեն, և ոչ այլ ինչ բաներ : Ասոր վրայ ամէնքը մեկ տեղ ժողոված, սկսան ատենապետին խնդիրը ի դարձ դնել, և այնպէս ստորագրեցին, որք էին :

«(Մարտի. Բիւն.) — կովոր՝ Միրա օղլու : Պէ-

տիր՝ կրճրու օղլու : Անթինիկ՝ դըսըր օղլու : Շըրս-
պէն՝ ազմար օղլու : Գեղարթ՝ ասման օղլու : Կով-
միս՝ կուճու եէթմէզ օղլու : Տէօրթ զարտաչար՝
դարաղ օղլու : Պէօյիք քիւչիք ալայըմըզ օնպէշ
քիշիլէր՝ զանմազ օղլու : Տէօրթ կէօղլի Միմի-
խէլ՝ պերպասա օղլու :

Պէն աշըր , զարտաչըմ՝ պաշըր , օղլում մէմէշ
քէթտէ թաշըր , զայնըմ՝ նաղաշըր , պիր օղլումուն
այաղը էշիքտէ , օպիրիտէ պէշիքտէ . զօյ պուն-
լարըն՝ իմզասընը բաստըրմաճը էնիչտէ :

(Մեթերնէն Տիւ) — կիւմպիւռ տայը սէն նէ՞ զօյ-
տուն . (Երբո՞) :

— Եաղը պիլմէմ՝ քի նէ՞ զայում :

— Էյ , պէն սէնին իչին իմզանը զօրում :

— Դօյ զօյ , զարտաչըմ զօյ , ալթմըշ քիշիլէր
տահա զօյ , բարայըլա բուլուլա տէ յիւա՛ իստէր-
սէն եիւզ թանէ տահա զօյ . արաեանս ոօրանս եօղ
ա՛ , պին տահա զօյ :

— Սօնդրա՞ :

— Սօնդրասընը սօրմա , օրայը կէչիվէրիբին
օլուր պիթէր , սէն իմզանըն չօխլուղունս պախ :

— Իյի ամմա , կիւն կէլիրտէ պիր պէօյիք
էէրտէն պիր պիր արտըլար սօրարըլար իսէ՞ :

— Այ , ամմա ուզաթտընդա՛ , օնուտա օ վախըթ
տիւչիւնէնլէր օլուր , սէն զայթ իթմէ , հէմ պու
պիր զայտէ տիր քիմ . պէնիմ սէնին ախըն իրմէզ :

— Նէ՞ տիր օ ախըն էրմէզ տէտիղին :

— Ճանըմ նէ՞ պիլինդ սէն , սսխախլարտա , խսմն-
լարտա , զայֆէլէրտէ , քէօլէ պուճախլարտա ատա՞մ

գրթլըղըմբ վար , չօխ , սիւրիսիւնդէ պէրէքէթ :

— Նէօ տիօն սէն , հիչ պէօյլէ շէյ օլուօրմու :

— Պիղ պիր տէֆա եարարըրտըխ սա օլուու պիթտի , ճնտան պէլլիլէտիմիտի :

— Սանդա պի շէյ տէյիմմի , պէնիմ էօյլէ շէյէ ախլըմ էրմէզ , սէնին տէտիղին ատէթա օխ խապաղըխ տըր , պիր թիւըլիւ ղապուլում տէյիլ տիր . պէն շիմտի եալընդըզ սէնին իմզանը դօրում պուրաճըլա , ճնտան պաշղա իչէ ղարըշմամ ղարաաշըմ :

(Այս ըստ է սօրինակա ստորագրեց)

— Կումպիււռ տայը տէտի քիմ , պէնիմ իմ ղամը ալէհիմտէն ղօ , պէնտէ ղղճմտանքըմ բահաթ օլարախ ղօյտում , եէր կօյ շահատ օլուուն , իմտի արխատաշըմընդ տար տըր տայը կումպիււռ , վէլէտի ղարնը եարըխ օղլու Հաչատիււ , իչի կուճի , ուստայրխճա չալար թամպիււ , ըլխը ճըլխը , սօյ սօբու հէր պիլըիւղիւմտիււ . ղազէթամըզ սէօյլէտիխճէ կումպիււռ կումպիււռ , ճնլարընդտա պաշլարընա էյլիքլէր եաղսըն կիււռ կիււռ . տիյէլիմ մմի՛ն . կյն կյն :

« Ահա այս կերպով ստորագրութիւնները աւարտելով ատենապետը զանգակին հասար ձայնովը իմաց տուաւ որ ժողովը լուծուած է , վասն զի ժամն ալ տասն ու կէսն է , ամէն մարդ իր տեղը երթալոց է : Երբ ամէնքն ալ ոտք ելած երթալու վրայ էին՝ մեր այդ ամենաժանօթ աշը մօտենալով ատենապետին հարցուց թէ՛ — այս հրէշալի լրագրին ներքեւ յայտնի խմբագիր ո՞վ պիտի ըլլայ :

— Աղէկ միտքս ձգեցիր այդ ամենաձանք խրե-
 դիրը (պատասխանեց ատենապետը), ուրեմն ժու-
 դովը չի ցրուած ամենուն խնայ տանք որ վաղը
 երեկոյժամբ մէկին կերակուրնին ուտեն, սիկառնին
 խահպէնին ըմպեն, հիւ բերնին ճամբեն, ֆէնէրնին
 վարեն, ճամբան շուտ քալեն, ժողովատեղիս
 հրամմեն, ու ամէնքը միտքան խորհուրդով այդ
 հեղինակը ընտրեն, սակայն լաւն ընտրեն, ար-
 ժանին ընտրեն, ամէն բանի քաջահմուտ անձ մի
 ընտրէն, անանկ որ թէ մեզի ու մեր լրագրոյն,
 և թէ իւր արժանաւոր անձին քառս պարտ-
 ծանք բերելու յարմարագոյն մէկը ըլլայ, և ոչ թէ
 ՆԱԽԱՏԻՆՔ ու ԱՆԱՐԳԱՆՔ բերելու պատճառ է,
 և անանկով բոլոր ազգաց առջեւ զմեզ և զինք
 խաղք ու խայտառակ ընէ ու մէկգի ձգէ — :

— Այդ կողմերը բնաւ հող մի ընէք (ըստ-
 Յանօն անշը) նիւթերը արդէն պատրաստի է,
 մանաւանդ թէ աներեւոյթ կերպով հեղինակու-
 թեան մասին առարտութիւն ալ անինք, ինչպէս
 ԳՈՒ, ԵՍ և տակաւին աշֆէճնալ, բոճեմնալ ունինք
 առջեւնիս. դեռ ԷԼԱ ուղենք շէտիւն ալ, պէշէն
 ալ կառնենք հեռերնիս, ԷԼԱ և հաշտմնալ ունինք
 որ կը գերադանցէ ամէնքնիս :

Եւ ահա մենք ամէնքնիս հոս առանձին կը
 միանանք, կը խորհինք, կը որոճաբանե՛մ, շատորոճա-
 բանե՛մ, կը շարարե՛մ, ու յօդուած յօդուած կը
 խրկենք որոշուելիք յայտնի խմբագրին, և ան ալ
 կը անօրինէ, կը կարգէ, ու լրագրոյս միջոցաւ
 զանանք կը հրատարակէ, պատասխանատուու-

Թիւնք իւր վրայ առնելով: Թէ որ անոնցմէ անար-
գանք մը պատճառի՝ բոլորովին անոր վրան կը նե-
տենք իսկ թէ պարծանք՝ այն ատեն յայտ յանդի-
ման մէջտան կելլէնք, ու բարձրաձայն ՄԵՆՔ
ԵՆՔ կըսենք առ լրագրին բուն հեղինակները, իսկ
անիկայ վարձքով բռնուած գործակալ մըն է . . . :

Եւ այսպէս գործքերնիս կարգի գրած, Ե՛ ու
Դ՛ուն ՚ի հեռուսա հանդիսատէս կըլլանք մէջ տեղ
գարու տեսակ տեսակ գոճարներուն :

Եւ սակայն ըսենք թէ, զանոնք ընթերցողնե-
րը մեր մտացածին պէս չեն կըլլեր եղեր, ան ալ
մեր հոգը չըլլայ, ուզածնին ըսեն ու գրեն, և
մեր անունները հրատարակի հանեն, մենք միշտ
պաշտօնէի օրէնքին տակ պահուրտինք, եթէ հարկ
ըլլայ՝ երբեմն ճա՛մ մը կընենք, ու նորէն կը գո-
ցենք երեսնիս, լաւ չէ . . . . :

«Ատենապետը ուշի ուշով լսելով ասոնք խիստ
հաւանեցաւ և ընդունեց, ու միանգամայն հար-
ցուց թէ — զո՞վ կընանք ընտրել՝ որ մեր այս ա-
ռաչարկու թիւնք ընդունի, և այսպիսի անպատիւ
գործ մը սիրով յանձն առնու, մանաւանդ թէ
հարկաւ պարտաւոր մարդ մի ալ պէտք է որ ըլլայ
առ խմբագիրը — :

«— Անշուշտ (պարտասխանեց այն մէկը), դուք առ
այ մի՛ մտմտաք, այն ճարգն ալ պատրաստի է, վասն
զի ատենէ մը ՚ի վեր օրական հացի կարօտ մէկը
յաճախած է ինձ, և բաւական ԿԵՆԵՆԻ ԳԵՂԵՆԻ ալ
անձ մի է խեղճը, հիմա այս մարդը միակերպ ինձ-
մէ գործ մը կու գէ, և ես խօսք տուած եմ անոր

որ և իցէ կերպիւ գործի մը գնելու , ահա այս բանս անոր վրայ կը հեծցնենք , ու անոր ուժովը կը քաղեցնենք գործքերնիս , և մենք ալ աներեւոյթապէս ետին կայնած կը հրենք , կը մշտենք , ու այս կերպով իրեն օգնելով մեր այս Ռեժիմէնտ լրագիրնիս խիասին շուտ շուտ յառաջ կը տանիմք մինչեւ իւր կայանը : Թէ որ հարկ ըլլայ վերստին կը դառնամք ու նորէն կերթամք : վերջապէս 1870, Մարտ 4 թուականով , Անտիպոլ կ'սկսինք ճամբայ ելլելու , կաշխատինք առանջ երթալու , և որքան կարելի է հաստատ առաջագրենք ետ չի դառնալու , վասն զի ես չիմ ուզեր խաղք ու պատառ ըլլալու , և ասոնք չի մտնանք մտքերնուս մէջ գրելու , որպէս զի ետքէն չի հարկադրինք լի ամօթով աւրելու . . . :

Այս է ահա իմ վերջին խօսքս ձեզի ո՛րտե՛նապէտ էֆէնտի— :

«Այս ամէն բանը ընդունելով մեծարգոյ ատենապետը , առաջարկեց անոր որ վաղը գիշեր իւր հետը առնե բերե այդ պատի մարդը , որպէս զի ժողովով ընարուի ատ այք ու բէնը չի դիտցող անըման լրագրապետը :

«Յետոյ ժողովականաց ծանոյց երկրորդ ժողովին հարկաւորութիւնն ու որոշեալ ժամանակը , և ասանկով ցրուեցաւ այս առաջին նշանաւոր ժողովքը ; որուն արդիւնքը եղաւ ՍՍՏԱՆԸ ՀԱԳԸԳԵԹՈՒՆԱԿԱՆԱՎԱՆ ԼՐԱԳԻՐԸ . . . :

«Եւ եղև աւաւօտ, և եղև խաւարային ժողով մի Յամի , ոլխնսխական թուական 2645 թուական

նին , Մեհեկի ամայն 15 ին , շարթուան վեցեր-
րորդ գիշերը» . . . . . :

Ահա առիկ յիշեալ Օդային էակը մինչև հոս
շարունակելով իր խօսքերը՝ երկրորդ ժողովոյն
նկարագրութիւնը գալ անդամունք ընելու խօսք
ապաւրի իւր սիրալիր հրատեչտը տուաւ ինձ , և ես
այսպիսի ացցելութեան մը վրայ եւելօք գոհ եղած
ուզեցի անոր ամբողջ խօսքերը գրի առնելով հրա-
տարակել , (որ ինչպէս կանխաւ ծանուցած էի ,)
որոնց մէջ դիտողութեան արժանի կետեր ըլլալուն
կարծեմ տարակոյս չիկայ :

Եւ սակայն ընթերցողներէս տմանք կարելի է հե-
տաքրքրութեամբ մը ուզեն իմանալ թէ «Մամբու-
եայ» ի խորհրդարանին տեղը ո՞ր է , և «Հայկաակ» ներն
ու «պարի Համայնեցի» ները ո՞վ և ի՞նչ ցեղէ են :

Յուստի օդային էակին տուած տեղեկութեանցը
նայելով , յիշեալ խորհրդարանը Պօլսոյ արեւմտ-
եան կողմը տեսնուած բարձր լեռներուն մէկուն
վրայ , ու եռանկիւնաձեւ փողոցի մը մէջ տեղը
չինուած , մէկ կողմը փայտաշէն , միւս կողմը քա-
րաշէն տան մը մէջն ըլլալով , նոյն տանը անունը
«Մամբուեայ» կը կոչուի եղեր , որուն մէջ շատ մը
գաղտնի խորհուրդներ կը կատարուին եղեր , ինչ-
պէս որ այս անգամ յիշեալ Մուրհանդակը այդ
խորհուրդներուն նշանաւորներէն բաւական բան
յայտնելով , վերջին անգամ ՚ի գործ դրուած գի-
շերային վեց ժողովքին ու մէկմնալ հագստեան վեր-
ջին ժողովքի մը նկարագրութիւնն ինձ հաղորդեց ,
որոնց մէկը ներկայ հրատարակութիւնն է :

Այս է ահա «Մաքնօքեացի Հաղորնէր» բառաւոր, զոր
ստեորակիս գլուխը գրուած է :

Իսկ «Հայկաաակ» կոչուածները Հայ ժիզուիթաց
ճնտնդն, քլլալով, խօսքով իրիս սէրունդով Հայ կը
պարծենան, բայց գործքով շատերը ոչ հայերէն
գիտեն, և ոչ Հայկական սովորութիւնները կը յար-
դեն, և միով բանիւ իրենք զիրենք (ըստ պարա-
գայից) հայասեռ կը քարոզէն, բայց ամէն ատեն
և ամէն ազգային յուզեալ խնդրոց ժամանակ միշտ
կը կազան, մանաւանդ թէ յայանի կերպով «դոտի
Հոովմայեցոոց» հետ միացած հայութեան գէմ թըշ-
նտմանքներ կը յարուցանեն. պատճառը իրենց
հարցուելու քլլայ «Կրօնք» պատրուակ ըրած, շատ
մը անտեղի և անհիմն մեղադրանքներով ընդհա-
նուր Հայութեան առջեւ զիրենք արդարացնել կը
ջանան, որ ինձ հարցուելու քլլայ, ասոնց ըսածն
ու ըրածը ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ մէկ կողմանէ
յայտանի ազգութացութիւն, միւս կողմանէ չափա-
զանց և մղի խղճահարութիւն, որ տաճկերէն կըս-
ուի «Կապա սօֆուլուտ». և ասոր համար առակաւ
բերեն թէ «Իսամըն սօֆուսու, շէյխանըն ճակարար» :

Ահա այս ժիզուիթածնունդ Հայ մականուանեալ-
ները օգային էակը իրենց յայտանի գործքերէն չա-
փելով զիրենք — Հայկաաակ — կոչեր է, որ տաճկե-
րէն «Իլ երօնի» կը մեկնուի : Արդարեւ իրենց ան-
նրման գործոցը յարմար գեղեցիկ ու արժանաւա-
յել անուն մը :

Բարեաւ զայնէն :

Դանք «դոտի Հոովմայեցոոց» ո՞վ և ի՞նչ ցեղէ ըլ-

լալինն բացատրելու , ուստի « () դային Մուրհան-
գակին » ասոնց համար տուած տեղեկութիւնները
համառօտի հաս կը դնեմ :

« Պղտի Հոռվայեցի » ներքը (լաաւ) աշխարհիս արեւել-
եան կողմը Ասիոյ մասին մէջ գիւղաքաղաք մը կը
բնակին , ուրկէ կելլէ աղէկ տեսակէն ասնձ , խըն-
ծոր , տորնն և չաման , որ ասոր համար երբեմն
ասոնք « շէմնայեցի » ալ կանուանին :

Այս գիւղաքաղաքին մէջ բնակող ժողովուր-
դոց մէկ մասը բոլոր աղգաց առջեւ երկու տխա-
ղոսով կը պարծենան , մէկ մը « Կոռիտայեցի » , մէկ-
մինալ « պղտի Հոռվայեցի » , որ յայտնի է թէ երկու ք-
նալ « կրօնքի » նկատմամբ է :

« փափխտանցի » պարծենալուն պատճառը ,
ամէն բանի և ամէն զործերնուն մէջ սասախի փա-
փաղաշա ըլլալինն է , անանկ որ իրական հա-
ւատք , օրէնք , կրօնք , Ս. գիրք , աղգութիւն ,
տոլորութիւնք , ծէսք և արարողութիւնք , բոլորն
ալ փափխութեան նուիրելով , վերտաին անկէ կը քա-
պասեն և կընդունին այս բաները , ինչ կերպով
ալ որ ըլլայ , ուստի ասոնց առջեւ փափխութեան
« այն այն , և ո՞ն ո՞ն է » . և ահա ասկէ առաջ եկած
է ասոնց « պղտի Հոռվայեցի ննք » պարծենալուն
պատճառը . իբր թէ մեծ Հոռվմը երկրիս վրայ ամեն
արդարութեանց ու ճշմարտութեանց կեդրոնն ու
աղբիւրը եղած , և ասոնք միայն ամէն կերպով այն
Հոռվմի հետ յարաբերութիւն ունեցած ըլլալուն ,
յիշեալ գիւղաքաղաքը « պղտի Հոռվ » և գիրենք բա-
ցարձակապէս « պղտի Հոռվայեցի » անուանելու են :

(Ասիկայ և ես սոյն քաղաքին այս կարգ մարդոց ոմանց բերնեն յայտնի լսեր եմ, որ երբեմն խօսքի մէջ ըսած են թէ, — տիւնեատա խաս կաթիլիկ պիղ իղ, խուրմա պիղի սուրբ եկեղեցինին էօղ էվլատը տէ յի դասուլ իթմիշտիր, պունդամն էօթիւրիւ մէմէքէթիմիղէ +ի-ճճի-+ խուրմա, վէ պիղէտէ +ի-ճճի-+ խուրմալը տէնիք, պունուն իչին հէք տիւնեա պիղի չէքէմէզ վէ հէբիտի դըսզանբը) :

«Ահա այս կարգ մարդիկ են «պղտի Հոովայեղի» ըսուածները . . . . . Իսկ ցեղութեան կողմանէ խիստ դժուարին է որոշակի բացայայտել թէ ասոնք ի՞նչ ցեղէ են, վասն զի վրանին ո՛ր և իցէ ազգութեան նշոյլ մը անգամ բնաւ չի նկատուիր: Յոյն չեն, Լատին չեն, և սակայն իմ կարծեօքս ուղղակի Հայկայ ցեղէն առաջ եկած պիտի ըլլան, բայ որուն Լուսաւորիչը կը պաշտեն, և երբեմն ալ — ալ խոյնէ թօրանալը պէ՛տ է՞» կըսեն, բայց երբէք լատինութիւնը ձեռքէ չեն թողուր, ասոր համար է որ (կարծեմ) միակերպ իրենց հոգեւոր պաշտամանցն ու քարոզութեանցը մէջ շերտեւանդաբար Սան Պօնապենթութեան, Սան Պէնէտէթաին, ու մանաւանդ Սան Վիչենցիտար, որ «Յիսուոյի եղբայրը» ըսելով կը յիշեն, իսկ (բաց ՚ի Լուսաւորիչէն) Հայ սուրբերուն անունները բնաւ չը յիշելէն զատ, անոնց սրբութեանցը վրայօք կասկած անգամ կը յարուցանեն, որոնց լուսաւոր վարդապետութեանց դրոթիւններն ու իրենց սքանչելի բարոյց և վարույց պատմութիւնները նաեւ այս օրուան օրս Հոովմի սբբաքննութեան ժողովոյն դատատանին ներքեւ զըրուած են :

Բայց ՚ի ասոնցմէ նաեւ. առոնք ընդհանրապէս
Հայութեան անհանշտ թշնամի են, անանկ որ Աս-
տուած հեռի ընէ որ ասոնց մէկուն դառնաս —
բռն սպառնալէս — ըսես, նոյն վայրկեանը դու
զարով վրան սարսափ մը կը տիրէ, վասն զի անանկ
կը կարծէ որ սոյն ատէն յանկարծ դժողքին բե-
րանը բացուէր, մէկէն զինքը պիտի կլլէ: Յետոյ
հարցուր ատոր թէ մարդ Աստուծոյ դու ազգաւ
ն՞ր ցեղէ ես, բաւական է որ «ՀԱՅ ԵՄ» չըսէ,
բայ որում ասիկայ ըսելու համար (իր խելքովը)
նոյն հետայն կ'ըստիպուի որ հաւատքը, օրէնքը,
ծնունդը, և միանդամայն իւր պաշտած Աստուածը,
ու ասոնց հետ իւր անձը բողբոջին ուրացած ըլ-
լայ, կուզենէ զարմանքով մը կրկին հարցուր աս
մարդուն թէ ապա ուրեմն դու հին հայրենիք չու-
նի՞ս, կամ թէ ազգութեան մասին ո՞ր ցեղէ յա-
ռաջ եկած ես, ահա այն ժամանակ գոհացուի,
մանաւանդ ծիծաղական կերպով վերջին պատաս-
խան մը կընդունիս, անանկ որ «պիղ (կըսէ) էօյլէ
ճընս մընս պիլմէյիզ, կէրէք մեյլէթճէ վէ կէրէք
տին վէ ախլաքճա, վէ հէր կէօնէ դայտէլէրճէտէ
հէր պիր երտէ օլարախ կաթիլիլիզ, բաբխատանը-
յըզ, տահա աչրըր տիւզճէ խուրումայըյըզ, վէ
հէմ վախտը զէմանըյըլա պիղիմ մեմլէքէթէ պաշ
կաթիլիկ Ֆրանսըլար կէլմիշ տէ, կաթիլիկիկ հա-
ւատընըն խաս թօխումունու եխրէխլէրիմիզէ էխ-
միշտէ կիթմիշ, իշտէ օլ վախըթտան պիղտէ օն-
լարըլա պիրլիքտէ հուրումանըն էօզ պէ էօզ էվ-
լատը սայըլմըյըզ, էն սօնդու, կաթիլիկ օղու կա-

Թիլիկիղ , էօյլէ էրմէնիլիս մէրմէնիլիս զապուլու-
մու զ աէյիլ — :

Ահա այս օրինակ մարդոց կրնաննէ հասկըցուր
որ , պէ հէյ մարդիկներ այս մասին կրօնքը աղ-
դութեան հետ բնաւ յարաբերութիւն չունի , բայց
և այնպէս երկուքն ալ առանց իրարու կապակցե-
լու մարդուս համար կարեւոր իրեր են , վասն զի
կրօնքը հոգւոյն , աղղութիւնը մարմնոյն է . ինչ-
պէս որ մէկը հոգւոյ փրկութեան համար ուզիլ
կրօնք մը պիտի ունենայ , այսպէս ալ մարմնոյ կե-
նակցութեան համար առանձին և հարազատ աղ-
ղութիւն մը պիտի ունենայ անշուշտ , որով մարդս
պարտաւոր է հոգւով այսինքն կրօնքով « զԱստու-
ծոյն Աստուծոյ » քննայել , ու մարմնով , այսինքն
աղղութեամբ « զկայսերն կայսեր » նուիրել :

Եւ սակայն այս բաները որի՞ կը հասկըցնես ,
հազար անգամ երեսն ի վեր պօռայ թէ , ինչպէս որ
հաւատք չունեցողին անհաւատ կրսեն նէ , աղղու-
թիւն չաղուսողին ալ պատուաւոր ածականներ չեն
տար , իսկ անիկայ իր գիտցածէն առանց ետ դառ-
նալու , դարձեալ իր Կե-Կե-Կե կը չալէ , դարձեալ
« պէնի՛մ օրոսնում պէնի՛մ օրոսնում » կըսէ :

Ահաւասիկ բարեկամ առ այժմ՝ այսքանէն իմա-
ցիր « պղտի Հոովմայեցոց » ո՞վ և ի՞նչ ցեղէ բլլալինն ,
եթէ կուզես ասոնց վրայօք աւելի հաստատ տե-
ղեկութիւն մը ունենալ , շուտով գնա դատիր Պօ-
ղոս առաքեալը , և անկէ իմացիր թէ ի՞նչ կըսէ
վերոյիշեալ զիւզաքաղաքացւոց համար , որոնց
մէջ ի հարկէ այս պղտի Հոովմայեցիներն ալ կան :

19258

2013

